

ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน-กันยายน มีหมอกลงจัดในยามเช้า และมีฝนที่ตกลงมาตลอดทั้งวันก็ทำให้เกิดหมอกมากตามยอดเขาทำให้อากาศค่อนข้างเย็นตลอดทั้งวัน ทางด้านเส้นทางคมนาคมในฤดูนี้มีเส้นทางบางช่วงที่ค่อนข้างลื่นโดยเฉพาะสำหรับมอเตอร์ไซค์ เส้นทางที่ลำบากมากจะเป็นเส้นทางลงทางด้านหุบเขาบ้านไร่ ในช่วงสุดท้ายซึ่งมีก้อนหินโผล่มาเป็นช่วง ๆ เป็นพื้นที่ทั้งชันและลื่นต้องอาศัยความชำนาญจึงสามารถขับได้ อย่างปลอดภัย ส่วนเส้นทางด้านหนองตอจะมีปัญหาโดยเฉพาะดินที่อ่อนนุ่มในฤดูฝนเมื่อได้รับน้ำมาก ๆ จะอุ้มน้ำกลายเป็นหล่ม อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดของฤดูนี้ประมาณ 30.9 องศาเซลเซียส และต่ำสุดประมาณ 20.2 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนสูงสุดวัดได้ในเดือนกันยายนเฉลี่ยตลอดทั้งเดือน 297.8 มม.

ฤดูหนาวในช่วงเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ อากาศหนาวเย็นมาก เนื่องจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บนภูเขาสูงทำให้อากาศหนาวเย็นในตอนกลางคืน แต่ก็เป็นอากาศที่หนาวเย็นจากอิทธิพลของลมบนยอดดอยมากกว่าความหนาวที่เกิดจากหมอกดังเช่นที่ราบในหุบเขาบ้านไร่ บ้านถ้ำลอด และบ้านแม่ละนา เป็นต้น แต่อุณหภูมิจะแตกต่างไปจากหุบเขาบ้านไร่ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำลงหลวงทำให้เกิดอากาศที่หนาวและเย็นขึ้นจัดกว่าบนภูเขา อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดของฤดูนี้ประมาณ 27.6 องศาเซลเซียส และต่ำสุดประมาณ 12.6 องศาเซลเซียส⁷

6.2.2 ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม

6.2.2.1 การดำรงชีวิตและระบบการผลิต

6.2.2.1.1 การดำรงชีวิต

การดำรงชีวิตของชาวลีซอในรอบปีเป็นไปตามตารางการผลิต และสภาพแวดล้อมตามฤดูกาล และเป็นเพราะประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านไม่ได้มีสัญชาติไทย อาชีพหลักที่ทำจึงมีเพียงเกษตรกรรมเท่านั้น ข้อจำกัดบัตรบุคคลต่างด้าวทั้งบัตรสีฟ้า และบัตรสีเขียวขอบแดงคือ ห้ามออกนอกพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งได้รับอนุญาตจากทางราชการ ถ้าหากจะออกต้องมีหนังสือรับรอง/หนังสือส่งตัว จากหน่วยงานราชการ เช่น ผู้ใหญ่บ้านรับรอง หรือ หนังสือส่งตัวจากโรงพยาบาลให้ออกไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลอื่นนอกพื้นที่ ถ้าถูกตรวจจับได้จะถูกส่งตัวกลับ หรือบางคนถูกจับเสียค่าปรับก่อนส่งกลับเข้าสู่พื้นที่ ถึงกระนั้นก็ยังมียุ้งบางคนที่ออกไปทำงานรับจ้างในเชียงใหม่ และทำให้เยาวชนบางคนเสียโอกาสทางการศึกษาไปเพราะไม่สามารถออกไปศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาที่เมืองใหญ่ได้ นอกจากนี้ยังถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าที่รู้ข้อจำกัดข้อนี้ เมื่อผลผลิตของหมู่บ้านออกในฤดูกาลเก็บเกี่ยว ก็จำเป็นต้องมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้านหรือชาวบ้านต้องจ้างรถขึ้นมาบรรทุกผลผลิตลงไปยังตลาด ซึ่งในตลาดเล็ก ๆ ของอำเภอปางมะผ้าให้ราคาผลผลิตต่ำกว่าตลาดรับซื้อใหญ่ ๆ ในเชียงใหม่ ในเมื่อชาวบ้านน้ำบ่อสะเป่ไม่สามารถนำผลผลิตออกไปขายนอกพื้นที่ได้ พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อจึงสามารถกดราคาผลผลิตได้ง่าย รายได้ของชาวบ้านจึงมักจะน้อยกว่าที่ควรจะเป็น⁸

⁷ ข้อมูลสภาพอากาศได้รับความเอื้อเฟื้อจากศูนย์ทดลองพันธุ์ข้าวไร่และธัญพืชเมืองหนาวปางมะผ้า หรือปัจจุบันคือ ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตแม่ฮ่องสอน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านนอกของหุบเขาบ้านไร่

⁸ สัมภาษณ์นายอะสิ่กุเลลี อายุ 38 ปี บ้านเลขที่ 58/พ.ม.3 บ.น้ำบ่อสะเป่

ในฤดูฝนกิจกรรมหลักคือเพาะปลูกชาวบ้านแทบจะไม่มีเวลาทำงานอย่างอื่นเพราะมัวแต่ยุ่งอยู่กับการเพาะปลูกของครอบครัว สมาชิกหลายคนต้องไปนอนค้างที่ไร่เพื่อที่จะได้มีเวลาทำงานได้เต็มที่ ตามไร่จึงมักจะมีเพิงหรือกระท่อมหลังเล็ก ๆ ปลูกไว้สำหรับพักผ่อนในช่วงกลางวันและกลางคืน แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่การเกษตร ชาวบ้านไม่สามารถถางป่าที่อยู่ในป่าลึกได้จึงได้แต่ถางพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้าน ทำให้พื้นที่ทำกินอยู่ไม่ไกลหมู่บ้านมาก ส่วนใหญ่ใช้เวลาเดินทางไปทำงานไม่นานจึงไป-กลับสะดวก หลังจากเริ่มลงเมล็ดพันธุ์ในไร่แล้วก็ยังต้องหมั่นกลับไปดูอยู่เรื่อย ๆ ป้องกันไม่ให้สัตว์อื่นมาแอบกินเมล็ดพันธุ์ และคอยวางวัชพืชที่จะขึ้นมาเบียดเบียนผลผลิต ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาออกไปเที่ยวป่า อาหารในหมู่บ้านจึงมักจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในหมู่บ้านหรือถ้าได้ลงไปหุบเขาบ้านไร่ในช่วงวันสิด (วันหยุด) ก็อาจจะนำเครื่องมือลงไปตกปลาที่ลำน้ำลงข้างล่าง หรือถ้าหากได้เข้าไปจ่ายตลาดวันอังคาร (ภาคอังคาร) ก็อาจจะซื้อเนื้อสัตว์กลับมากินที่บ้าน ส่วนพืชผักต่าง ๆ หาได้จากป่าโปร่งที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน และจากผักที่ปลูกไว้ในไร่ พอเริ่มต้นช่วงปลายของฤดูก็จะนำผลผลิตที่ได้ลงไปขายที่ตลาดในวันอังคาร ทำให้ช่วงฤดูฝนตลาดอังคารในตัวอำเภอมีบรรยากาศคึกคักเต็มไปด้วยผู้คนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ลงจับจ่ายซื้อของและขายผลผลิต

ฤดูหนาวที่ผลผลิตเริ่มทยอยออกผลชาวบ้านต้องการแรงงานจำนวนมากอีกครั้งสำหรับการขนกลับมาไว้ที่หมู่บ้านเพื่อเตรียมขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน บางคนที่ไม่ค่อยพอใจในราคาที่ได้อาจจะยอมเสี่ยงด้วยการว่าจ้างรถกระบะขนผลผลิตลงไปขายที่เชียงใหม่พร้อมกับซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่มีราคาถูกกว่าในอำเภอปางมะผ้ากลับมาขายในหมู่บ้านเป็นการลงทุนเพิ่มเติมจากผลผลิตภาคเกษตร เดือนกุมภาพันธ์ที่การเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นลงแล้วเป็นช่วงที่หนุ่มสาวหลาย ๆ คนรอคอย เพราะจะเข้าสู่เทศกาลกินวอ (ปีใหม่) ที่กินเวลากว่า 10 วัน มีการเดินรำในตอนกลางคืนทุกคืน ช่วงนี้อาหารประเภทเนื้อสัตว์จะมีจำนวนมากเพราะแต่ละบ้านต้องฆ่าหมูและไก่เพื่อเลี้ยงผีประจำปี การถนอมอาหารพวกเนื้อสัตว์มีแต่พวกเนื้อหมู ซึ่งหมูที่เลี้ยงในหมู่บ้านเป็นหมูพื้นเมือง (มีผิวหนังสีดำ) ให้ไขมันมากกว่าหมูที่ขายอยู่ตามตลาดทั่วไปวิธีการเก็บรักษาที่ง่ายที่สุดคือเอาเนื้อหมูมาทอดจนแห้งสิ่งที่ได้คือน้ำมันหมูที่เก็บไว้ในหม้อสำหรับใช้ประกอบอาหารต่อไป และเนื้อหมูที่ถูกสกัดเอาน้ำมันออกหมดแล้วจะมีสภาพเหมือนกับกากหมูเจียวแต่ขนาดชิ้นจะใหญ่มากแช่อยู่ในน้ำมันหมู เมื่อจะกินในมื้ออื่นจึงนำกลับมาใส่ลงไปให้อาหาร (ส่วนใหญ่จะเป็นผัด หรือต้ม) หลังจากกินวอแล้วยังพอมีเวลาว่างที่ชายหนุ่มในหมู่บ้านจะนัดแนะกันออกไปเที่ยวป่า ทั้งเพื่อความบันเทิง (ชาวลีซอหลายคนบอกว่าเวลาไปเที่ยวป่าก็เป็นแค่การไปเที่ยวจริง ๆ เพราะอำเภอปางมะผ้ามีที่ท่องเที่ยวอยู่ไม่กี่แห่ง การได้ออกป่าก็เหมือนได้เปลี่ยนบรรยากาศใหม่ ๆ และถ้าโชคดีก็อาจจะได้น้ำสัตว์ป่ากลับมาแบ่งกินกันอีกด้วย) และเพื่อหาอาหาร บางคนก็ออกเที่ยวป่าบ่อย ๆ จะเลี้ยงสุนัขไว้เป็นเพื่อนเวลาออกป่า ซึ่งจะรวมกลุ่มกันหลายคนพอถึงเวลาก็จะมีฝูงหมาประมาณ 5-7 ตัว ที่ออกไปช่วยล่าสัตว์ด้วยกันครั้งละ 2-3 วัน แล้วจึงกลับ⁹

พอถึงฤดูร้อนชาวลีซอต้องเผา และถางเก็บกวาดไร่ เพื่อเตรียมพื้นที่ให้พร้อมที่จะลงเมล็ดพันธุ์เมื่อฤดูฝนมาถึง ตามปกติขั้นตอนการดีไร่จะถูกเตรียมแล้วตั้งแต่ปลายฤดูหนาวซึ่งไฟป่าเริ่มลุกลามไปทั่วผืนป่า เพราะ

⁹ สัมภาษณ์นายอะสึบุกิ เลาลี อายุ 38 ปี (อ้างแล้ว) และการพูดคุยกับชาวบ้านที่ไม่ใช่การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

“ถ้าเราไม่ไปตีไร่ไว้ก่อนหรือไม่ทำแนวกันไฟ เวลาไฟป่าลามเข้ามาในไร่จะทำให้ไร่ไหม้เป็นหย่อม ๆ อย่างนี้ถ้าปล่อยได้พอฝนตกหญ้ามันก็ขึ้นมาอีก ต้องเก็บหญ้ามามากองแล้วเผาไหม้ไปอีกถึงตอนนั้นก็ยากเพราะเถ้านั่นเยอะ”¹⁰

ใครที่ยังไม่ได้เผาและถางไร่ไว้ช่วงนี้ก็ต้องเก็บเศษหญ้าและกิ่งไม้แห้งในไร่มากองรวมกันแล้วเผาจนหมดเพื่อว่าพอฝนตกก็จะสามารถลงพืชได้เลย ถ้าสังเกตให้ดีก็จะเห็นว่าพื้นที่ไร่ในฤดูร้อนนี้จะดูเรียบสะอาดไม่มีแม้แต่กิ่งไม้กิ่งใหญ่ ๆ หลงเหลืออยู่เลยชาวบ้านบอกว่าถ้าเผาทั้งพื้นที่ทั้งหมดก็ช่วยให้เวลาวัชพืชจะขึ้นก็ขึ้นพร้อมกันได้ง่ายกว่าหญ้าที่ขึ้นเป็นหย่อม ๆ

ที่บ้านน้ำบ่อสะเป่มีงานประจำวันที่ค่อนข้างจะลำบากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ หลายหมู่บ้านคือการไปตักน้ำที่ใช้ในชีวิตประจำวันใครที่ไม่มีรถมอเตอร์ไซค์หรือม้า ก็มักจะทำรถเข็นแบบที่สร้างเองมีล้อไม้ 3 ล้อ ไว้ไปขึ้นแกลลอนน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้งช่วงเช้าประมาณ 7 โมงเช้า บริเวณถังเก็บน้ำคอนกรีตของหมู่บ้านจะล้นคักเป็นพิเศษที่เต็มไปด้วยชาวบ้านทั้งหญิงและชายมารอรองน้ำ ซึ่งมีเวลาเปิดที่แน่นอน บางวันที่บ้านไหนมีงานเลี้ยงก็ต้องมาหมู่ก็อาจจะมาของผู้ดูแลรับผิดชอบ และขออนุญาตชาวบ้านคนอื่น ๆ เป็นกรณีพิเศษให้ได้น้ำมากกว่าปกติสำหรับแม่บ้านใน 1 อาทิตย์ต้องหาเวลาขนเสื่อผ้าไปซักที่บ่อน้ำใกล้กับวัด (เพราะเป็นบ่อที่มีน้ำมากที่สุด ใน 3 แห่ง) หรือบางคนก็หอบลงไปซักที่ลำน้ำลงในหุบเขาบ้านไร่ ซึ่งต้องใช้เวลาลอดทั้งวันจึงต้องห่ออาหารกลางวันไปด้วย เพราะถ้านำผ้าเปียกกลับมาตากในหมู่บ้านที่มีลมพัดแรงตลอดทั้งวันจะหอบเอาฝุ่นแดงมาติดกับเสื่อผ้าเปียกให้เลอะเทอะอีก

ปลายฤดูหนาวและต้นฤดูร้อนอันว่างเว้นจากกิจกรรมการเพาะปลูกเป็นช่วงที่มีเวลาทำงานหลาย ๆ อย่าง นอกจากผู้ชายจะเข้าป่าล่าสัตว์แล้ว ผู้หญิงที่อยู่บ้านบางครั้งก็ออกไปตัดหญ้าคาที่ใช้มุงหลังคาซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปในไร่รอบ ๆ หมู่บ้านและมัดแบกกลับมาหมู่บ้านเพื่อนำมาเย็บเป็นตับเตรียมไว้สำหรับขึ้นมุงหลังคาใหม่ ขึ้นตอนในการเปลี่ยนใช้เวลาเพียงวันเดียวถ้ามีคนช่วยมากอาจใช้เวลาเพียงครึ่งวันเท่านั้น โดยมากจะเริ่มงานกันตั้งแต่เช้าตรู่ที่แดดยังไม่ร้อนมากนัก ในเวลากลางวันมักจะเห็นหญิงสาวหลายคนอยู่ทอดผ้ากับบ้าน พี่นางคนหนึ่งเล่าว่าลายที่กำลังทอในปัจจุบันแตกต่างจากลายดั้งเดิมที่เคยทอกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย เมื่อมาอยู่ที่บ้านน้ำบ่อสะเป่ใหม่ ๆ มีลิขจากบ้านน้ำริน บ้านหนองตอง เอาตัวอย่างผ้าที่เป็นลวดลายใหม่นี้มาให้ดูแล้วว่าจ้างให้ทอตามอย่าง หญิงสาวในหมู่บ้านมักจะรับแก้ทอดผ้าเป็นม้วน แล้วนำลงไปขายที่ตลาดสับป่องเพื่อแปรรูปกลายมาเป็นกระเป๋าละและผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นเมืองอีกหลายรูปแบบขายให้กับนักท่องเที่ยว (มีร้านของชาวลีซอที่รับซื้อผ้าพวกนี้โดยเฉพาะ) ราคาจะมีการตกลงกันไว้เป็นมาตรฐานแต่มีการต่อรองได้ตามคุณภาพของผ้าทอที่ได้ บางครั้งคนที่สามารถเย็บกระเป๋าเองได้ก็จะนำสินค้าที่ตนผลิตได้ตั้งแต่ขึ้นตอนทอไปจนเย็บลงไปขายที่ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ดังแม่เผ่าอาหมี่มะ โนหะ อายุ 77 ปี ที่เมื่อ 2-3 ปีก่อนที่ยังมีแรงทำงานอยู่ แม่เผ่าเป็นคนมีฝีมือด้านเย็บปักถักร้อยเมื่อเริ่มแก้ตัวจึงหันมาทอผ้าและเย็บกระเป๋านำไปขายที่ตัวอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนให้กับนักท่องเที่ยว เมื่อแม่เผ่าทำกระเป๋าได้มากพอสมควรแล้วจึงเข้าเมือง ปกติจะเช่าบ้านพักอยู่ในเมืองร่วมกับชาวลีซอด้วยกันถ้าขายได้มากก็อาจจะอยู่นานถึง 2-3 เดือน แล้วจึงกลับหมู่บ้านสักครั้ง แต่ถ้าขายได้ไม่ดีประมาณ 10-20 วันแล้วก็กลับ¹¹

¹⁰ สัมภาษณ์นายอะสะก้อย เลาลี อายุประมาณ 29 ปี และนายอะสะพะ เลาลี อายุประมาณ 35 ปี บ.น้ำบ่อสะเป่

¹¹ สัมภาษณ์นางอาหมี่มะ โนหะ อายุ 77 ปี (อ้างแล้ว)

ในส่วนของการกินเครื่องปรุงอาหารหลัก ๆ ในครัวมักจะประกอบด้วยเกลือ ผงชูรส และพริกแห้ง ผักที่นิยมมากในทุกครัวเรือนเท่าที่สังเกตเห็นจะเป็นผักที่ในฤดูฝนชาวบ้านจะปลูกเองและเหลือพอสำหรับนำลงไปวางขายในตลาดนัดวันอังคาร แต่ถ้าเป็นฤดูแล้งที่ไม่มีน้ำเพาะปลูกชาวบ้านจะลงไปซื้อจากข้างล่างครั้งละมาก ๆ โดยมีวิธีเก็บรักษาหรือนำรามาปอกลงในกระบอกเล็ก ๆ ที่ใส่ดินไว้แล้วหมั่นรดน้ำ (เหมือนกับเอาผักขึ้นมาปลูกไว้ในกระบอก) พอถึงเวลาปรุงอาหารก็เด็ดมาใช้เท่าที่ต้องการส่วนที่เหลือก็ยังไม่เหี่ยวเก็บไว้ได้นานเป็นอาทิตย์ ถ้าวันไหนมีการเลี้ยงผีด้วยการฆ่าไก่อาหารที่จะได้กินอย่างแน่นอนเป็นเนื้อไก่ที่ต้มกับเส้นขนมจีนแห้ง¹² โดยใส่เครื่องพวกขิง กระเทียม และพริก บางครั้งก็มีถั่วแดงผสมอยู่ด้วย (จัดเป็นกับข้าวชนิดหนึ่งไม่ใช่อาหารที่กินเปล่า ๆ เหมือนทางภาคอื่น ๆ) ส่วนถ้าเป็นเนื้อหมู (ที่เป็นหมูสดเพิ่งฆ่า) นิยมต้มเลี้ยงกันเหมือนกับที่อื่น ๆ คือต้มใส่เกลือ พริก แล้วถ้าเหลือก็ทำเป็นหมูเจียวให้แห้งเก็บไว้ในม้ออื่น ถ้าเวลาปกติที่มีเนื้อหมูเจียวเก็บไว้ก็นำเนื้อหมูมาผัดกับผักเท่าที่ทำได้ หรือบางครั้งก็เอาไปต้มอีกครั้งกับผักกาด ถ้าเป็นช่วงกลาง ๆ ของฤดูแล้งที่ผักเริ่มหายากชาวบ้านจะเริ่มเอาผักกาดที่ดองไว้มาตากแดดจนเหลือเพียงเส้นแห้ง ๆ เก็บไว้ วันไหนที่ไม่มีกับข้าวก็เอาออกมาใส่น้ำร้อน (หรือต้มกับน้ำ) กลายเป็นน้ำแกงที่ใช้ชดเชยระหว่างกินข้าวเพื่อให้คล่องคอ (ผักกาดดองของชาวอีสานไม่ได้เป็นผักกาดดองทั้งหัวอย่างที่เห็นตามตลาดทั่วไป แต่เป็นยอดของผักกาดที่ยังเป็นใบเล็ก ๆ ดังนั้นหน้าตาจึงออกมาคล้ายกับผักบุ้ง)

6.2.2.1.2. เครื่องประดับและการแต่งกาย

ชุดของผู้หญิงอีสานออกจะเป็นที่คุ้นตาของนักท่องเที่ยวที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมชมเย็บเย็บอำเภอบางมะผ้าและจังหวัดแม่ฮ่องสอนกันดี โดยเฉพาะผู้ที่นิยมชมชอบหาซื้อสินค้าพื้นเมืองกลับไปเป็นที่ระลึก เพราะตามแหล่ง



ท่องเที่ยวหรือตลาดที่ตัวอำเภอสบปองและที่ถ้ำลอดมักจะมีชาวอีสานนำผ้าทอที่ดัดแปลงเป็นกระเป๋าหลากหลายรูปแบบเหมาะสำหรับเป็นของฝาก และหญิงชาวอีสานที่นำของมาขายก็ยังคงแต่งกายด้วยชุดตามอย่างบรรพบุรุษ ประกอบด้วยผ้า 2 ชิ้น คือส่วนกางเกงขาวประมาณครึ่งแข้งสีดำที่สวมใส่สบายด้วยเป่ากางเกงที่ยาวและขากางเกงที่กว้างมาก (ผู้เขียนเคยเห็นกางเกงบางตัวที่ขากางเกงข้างหนึ่งจะกว้างกว่าอีกข้างและสะดวกมากในยามที่ต้องจับถ้ำปีนสวาระในที่โล่งโดยไม่ต้องถอดกางเกงให้เสียเวลา เพียงแต่ถอดขากางเกงเท่านั้น) กางเกงของผู้หญิงนิยมใช้สีดำเพียงสีเดียว ส่วนเสื้อมีลักษณะเป็นเสื้อคลุมตัวยาว แขนเสื้อยาวถึง

¹² เส้นขนมจีนแห้งมีขายทั่วไปในตลาด มีลักษณะคล้ายกับเส้นก๋วยเตี๋ยวแห้งที่ต้องนำมาลวกหรือแช่น้ำก่อนจึงจะนิ่มและประกอบอาหารได้

ข้อมือเย็บด้วยผ้าหลายชั้นนำมาต่อกัน ตัวเสื้อยาวที่คอเสื้อเป็นเสื้อคอป้ายมีกระดุมเงินติดไว้ที่บริเวณบ่า ชายเสื้อยาวเลยเข่าลงมาบางชุดปิดกางเกงที่อยู่ด้านล่าง ผ่าด้านข้างทั้ง 2 ขึ้นมาจนถึงเอว สีของผ้าที่ใช้มักจะเป็นสีชมพู และสีม่วง เป็นหลัก และมีเข็มขัดรัดตรงบริเวณเอว คนเฒ่าคนแก่บางคนหรือเวลาไปไร่อีกจะมีสนับแข้งที่สวมเพื่อป้องกันหญ้าหรือหนามไว้ด้วย

ในชีวิตประจำวันผู้หญิงยังคงสวมชุดประจำเผ่าอยู่ หรือถ้าเวลาทำงานอยู่บ้านก็อาจใส่เพียงกางเกงสีดำ ส่วนท่อนบนใส่เสื้อยืดไว้แทน เด็กสาว ๆ ในหมู่บ้านบางคนก็มักจะลงเรียนหนังสือข้างล่างเมื่อกลับหมู่บ้านก็ยังต้องแต่งชุดลีซอด้วยเหตุผลว่าพ่อ-แม่ไม่ชอบให้ใส่ชุดอื่นเวลาอยู่ในหมู่บ้าน บางครั้งเวลาผู้วิจัยเดินทางเข้าตลาดสับป่องยังเคยเห็นหญิงสาวที่แต่งกายด้วยชุดตามสมัยนิยมเป็นกางเกงยีนส์และเสื้อยืดแฟชั่น ลงจากรถประจำทางจากเชียงใหม่แล้วหอบเอาเสื้อผ้าชุดลีซอเข้าไปเปลี่ยนในห้องน้ำก่อนที่จะกลับมาขึ้นรถมอเตอร์ไซด์เข้าหมู่บ้านของตนเอง แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกเกี่ยวกับการแสดงตัวตนของชาวลีซอที่ยังคงเข้มแข็งกว่าในอีกหลาย ๆ หมู่บ้าน ถ้าเป็นช่วงเทศกาลกินวอก็มักจะแต่งกายในชุดที่สวยงามกว่าปกติบางคนใช้ผ้าที่มีกากเพชรแวววาวประดับเป็นลวดลาย และที่สำคัญคือประดับเงินของหญิงสาวทั้งกำไล และต่างหู ชุดของหญิงลีซอที่บ้านน้ำบ่อสะเป่มีความแตกต่างจากชุดลีซอที่หมู่บ้านอื่นบางแห่ง เช่น น้ำรินและหนองตองอยู่ข้างที่ไม่มีหมวก

ส่วนชุดของผู้ชายปัจจุบันเหลือเพียง

กางเกงที่นิยมใช้สีสันทากหลายโดยเฉพาะสีเขียว (หลายโทนสีตั้งแต่สีเขียวเข้ม สีเขียวอ่อน สีทอง กระทั่งสีเขียวสะท้อนแสง) และสีฟ้าจากกางเกงมีทั้งที่ยาวจนถึงข้อเท้า และขาสั้นยาวเลยเข่าลงมาเล็กน้อย ส่วนเสื้อมักจะเป็นเสื้อยืดหรือเสื้อเชิร์ตที่หาซื้อได้จากตลาด ส่วนในอดีตเป็นเสื้อแขนยาวสีดำผ่าด้านหน้าที่ปัจจุบันแทบหาคนใส่ไม่ได้แล้ว แม้แต่เทศกาลกินวอ บางครั้งที่ตลาดปางมะผ้าจะสามารถแยกแยะวัยรุ่นที่เป็นชาวลีซอได้ด้วยพฤติกรรม และการแต่งกายได้อย่างชัดเจนคือมอเตอร์ไซด์ที่นิยมเป็นมอเตอร์ไซด์แต่ง นิยมย้อมผมเป็นสีต่าง ๆ และที่สำคัญแม้ว่าท่อนบนจะเป็นเสื้อตามสมัยนิยม มีกระดุมเสื้อคลุมตัวนอกเป็นหนังสีดำตัวสั้นมีดุมโลหะสีเงินประดับ แต่ท่อนล่างก็ยังนิยมใส่กางเกงลีซอสีสันทาสี เราสามารถแยกชาวลีซอออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในอำเภอปางมะผ้าอย่างเบื้องต้นได้ด้วยแต่งกายและรูปร่างหน้าตาที่ชัดเจนว่าชาวลีซอมักจะมีเค้าหน้าค่อนข้างคนจีน มีผิวขาว ตาเล็กเรียว และโครงหน้าที่เรียว คล้ายกับกลุ่มชาติพันธุ์แม้ว่าชาวมังจะมีผิวขาวกว่ามาก รวมทั้งจมูกที่เป็นสันเล็ก ๆ คล้ายคนจีนมากกว่า



รูปที่ 6.7 ชายหนุ่มชาวลีซอจับกลุ่มจับชาในยามเช้าที่อากาศเย็น

6.2.2.1.3 ระบบการผลิต

ก.เกษตรกรรม

การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านยังคงเป็นการทำไร่ตามเข็มนาฬิกาอย่างบรรพบุรุษ ด้วยสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านที่เป็นเทือกเขาสูง ส่วนพื้นที่ราบที่ใกล้ที่สุดคือหุบเขาบ้านไร่ที่อยู่ห่างไปกว่า 6 กิโลเมตร และมีชาวไทยใหญ่มาจับจองพื้นที่ไว้ก่อนแล้ว รูปแบบของพื้นที่การเกษตรจึงเป็นเกษตรบนพื้นที่สูงแต่เพียงอย่างเดียว (ทำไร่) พืชที่ปลูกมีทั้งข้าวและพืชดั้งเดิม และพืชเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับความนิยมในช่วงนั้นว่าพืชชนิดใดที่ได้รับการสนับสนุนและทำรายได้ให้มาก



รูปที่ 6.8 ข้าวโพดที่เก็บได้นปีและแขวนเก็บไว้เหนือกองไฟสำหรับทำเป็นเมล็ดพันธุ์ในปีหน้า

ในช่วงหนึ่งซึ่งชาวได้ราคาดีชาวบ้านปลูกข้าวกันมาก แต่เมื่อราคาคงในปัจุบันถั่วแดงกำลังได้รับความนิยมเพราะราคาขายตกอยู่ที่ถึงละประมาณ 250-300 บาท งามาที่ขายอยู่ประมาณถึงละ 200 บาท และถั่วลิสงที่ราคาถึงละ 200-500 บาท (บางช่วงราคาถั่วลิสงจะพุ่งสูงมากตามความต้องการของตลาด โดยเฉพาะช่วงต้นฤดูร้อน) ส่วนของพืชที่ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนยังคงเป็นข้าว ข้าวโพด เป็นหลัก และพืชอื่นเช่น ถั่ว ผักยาว และผักทอง เป็นต้น

ช่วงฤดูฝนเมื่อฝนลงชาวบ้านจะเริ่มลงข้าวในไร่ พืชที่ลงพร้อม ๆ กับข้าวจะเป็นข้าวโพด พืชที่ใช้บริโภคในครัวเรือน และถั่วประเภทต่าง ๆ ในกรณีที่ฝนถั่วแดงใช้เวลาในการปลูกถึงเก็บผลผลิตได้ประมาณ 3 เดือน ทำให้เก็บได้ตั้งแต่เดือนสิงหาคม (ก่อนข้าว เพราะข้าวใช้เวลาในการปลูก 4 เดือน) ช่วงนี้ชาวบ้านจะยังไม่ขายผลผลิตที่ได้เพราะยังน้อยอยู่ หลังจากเก็บถั่วและตากจนแห้งแล้วก่อนฝนจะหมดชาวบ้านจะนำเมล็ดพันธุ์ที่เพิ่งปลูกได้ไปปลูกซ้ำอีกครั้งเพื่อขยายผลให้ได้มากกว่าเดิม เช่น ปลูกในครั้งแรกใช้พื้นที่ที่เก็บไว้ 2 ไร่ ปลูกแล้วได้ผลผลิตครั้งแรก 10 ไร่ แล้วเมื่อเก็บผลที่ได้มาปลูกซ้ำในครั้งที่ 2 ก็จะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็นร้อยไร่ ดังนั้นหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว 1 เดือน จึงพอดีกับที่ถั่วแดงจะออกให้เก็บขายได้

ปัญหาของการเกษตรบนพื้นที่สูงของหมู่บ้านบ่อสะเป็คือ จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกวันแต่พื้นที่การเกษตรก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิมเพราะไม่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้ถางป่าเพิ่มเติม การเพิ่มผลผลิตที่ทำได้จึงต้องซื้อปุ๋ยมาใส่ในไร่ บางปีที่ทำรายได้ไม่พอซื้อปุ๋ยจึงทำให้ผลผลิตแทบจะไม่พอบริโภคในครัวเรือน ต้องลงไป

ซื้อข้าวในตลาด หรือซื้อยืมจากญาติพี่น้องมาก่อน ข้อดีของหน้าดินบริเวณภูมิประเทศที่เป็นหลุมยุบจะมีหน้าดินที่หนา (เพราะมีสภาพเป็นแอ่งที่ถูกชะล้างแร่ธาตุต่าง ๆ มารวมอยู่ด้วยกัน) และดินเทอร่า โรสซา (Terra Rossa) ซึ่งเป็นดินเนื้อละเอียดมีความอุดมสมบูรณ์สูงเกิดจากการย่อยสลายของหินปูนมีสีแดง เมื่อประกอบกับแร่ธาตุที่ถูกชะล้างมาในแอ่งหลุมยุบแล้วยังทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเพาะปลูก (อภิสัทธ เยี่ยมหน่อ 2530)

ข.เลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันในบ้านมีทั้งเพื่อใช้งาน เพื่อบริโภค เพื่อประกอบพิธีกรรม และเป็นเพื่อนเวลาออกไปไร่ หรือออกไปป่า ประเภทที่เลี้ยงเพื่อใช้งานมีอยู่เพียงชนิดเดียวเท่านั้นคือม้า ถือเป็นพาหนะสำคัญในการขนส่งทั้งในช่วงเวลาปกติที่ต้องการไปแบกของจากที่ต่าง ๆ ในวันอังคารที่มีตลาดนัดเราจะพบว่าชาวบ้านนำบ่อสะเปบางคนที่ไม่มีมอเตอร์ไซค์จะงูงม้ามลงมาผูกที่ไว้ที่หุบเขาบ้านไร่ เมื่อกลับมาจากตลาดแล้วจึงนำข้าวของที่เพิ่งไปซื้อมาขึ้นต่างบนม้ามกลับหมู่บ้าน ในยามเก็บเกี่ยวก็ใช้ต่างผลผลิตจากไร่ และยามปกติในชีวิตประจำวันใช้ต่างน้ำจากบ่อน้ำใกล้หมู่บ้าน แต่ละบ้านที่มีม้ามักจะสร้างคอกให้อยู่ต่างหาก หรือผูกไว้ใต้ร่มไม้ใหญ่หมื่นหาฟางให้กิน ส่วนสัตว์ที่มีไว้เพื่อบริโภคและในการประกอบพิธีกรรมเห็นจะหนีไม่พ้นหมู และไก่ สัตว์ทั้ง 2 ชนิดนี้ต้องเลี้ยงเพื่อไว้ในจำนวนที่มากพอสมควรเพราะแน่นอนจะต้องเลี้ยงเผื่อขึ้นเมื่อไหร่ เมื่อนั้นอาจไม่ได้ใช้ไก่แค่ 1 ตัว ตัวอย่างเมื่อกินวอที่ผ่านมามีบ้านของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้รับคำทำนายกระดุกไก่จากหมอผีว่าไม่ค่อยดีนัก จะต้องเลี้ยงผีเพิ่มในภายหลัง ซึ่งการเลี้ยงผีครั้งหลังต้องเลี้ยงใหญ่ (เลี้ยงหมู) 1 ครั้งและเลี้ยงเล็ก ๆ ด้วยไก่อีกหลายตัว รวมแล้วมาไก่ไป 9 ตัว และหมูอีก 1 ตัว คำทำนายจึงออกมาดี นอกจากหมูและไก่บางบ้านก็ยังเลี้ยงเป็ดไว้ภายในบริเวณบ้านแต่มีอยู่จำนวนน้อย ลักษณะของการเลี้ยง หมู ไก่ และเป็ด มีข้อตกลงร่วมกันในหมู่บ้านให้เจ้าของสัตว์เลี้ยงทำกรงขังเลี้ยงให้ต่างหาก ถ้าหากใครปล่อยให้ออกมาเดินเล่นทำข้าวของเสียหาย หรือจะด้วยเหตุใดก็ตามชาวบ้านคนใดคนหนึ่งสามารถยิงหรือฆ่าได้โดยไม่จำเป็นต้องเสียเงินค่าชดเชยให้ เพราะถือว่าเจ้าของไม่ดูแลเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูเพาะปลูกที่ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรเริ่มรุกเข้ามาใกล้หมู่บ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าเป็นในอดีตชาวบ้านไม่กล้าเลือกพื้นที่ใกล้หมู่บ้านก็เพราะเกรงว่าหมู/ไก่ จากหมู่บ้านจะบุกเข้าไปทำความเสียหายให้กับผลผลิต ดังนั้นจึงต้องดูแลสัตว์เลี้ยงในช่วงนี้ให้เข้มงวดเป็นพิเศษ ในฤดูเลี้ยงเจ้าของหลายคนต้องจำใจปล่อยให้สัตว์ออกมาหากินเอง เพราะไม่รู้จะหาอาหารที่ไหนมาให้มันนอกจากให้ข้าวโพดหรืออาหารเท่าที่พอหาได้เป็นบางมื้อเท่านั้น และสุดท้ายสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นเพื่อนไปนอนไร่/ทำไร่ และออกไปป่า คือสุนัข



รูปที่ 6.9 หมูที่เลี้ยงไว้ในทุกบ้านปัจจุบันคือ: รูปที่ 6.10 ม้า พาหนะที่สำคัญของหมู่บ้าน

ชาวลีซอมีตำนานเกี่ยวกับสุนัขอยู่เรื่องหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกับนิทานในหลาย ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ ที่ว่าในอดีตเมื่อสมัยที่โลกมนุษย์ยังไม่ปลูกข้าวนั้น วันหนึ่งก็มีหมาหมีเทวดาลงมาอยู่ในโลกมนุษย์และที่หางของหมาก็มีเมล็ดข้าวของเทวดาติดมาด้วย มนุษย์ก็นำเมล็ดนั้นเพาะปลูกแพร่หลายกลายเป็นข้าวในโลกมนุษย์ปัจจุบัน ดังนั้นในเทศกาลกินข้าวโพลใหม่ก่อนที่จะนำอาหารที่ประกอบเสร็จไปให้คนเฒ่าคนแก่กินก็จะแบ่งให้หมาก่อน ด้วยเหตุผลว่าถ้าไม่มีหมาปัจจุบันก็อาจจะไม่มีข้าวก็เป็นได้



รูปที่ 6.11 งานทอผ้าเป็นอาชีพเสริมที่มีรายได้ดีต่อหลายครัวเรือน

หัตถกรรมประเภทเย็บปักถักร้อยเป็นงานที่เสริมรายได้ให้กับครัวเรือนหลายครัว ส่วนใหญ่เป็นการรับทอผ้าตามแบบที่ตลาดต้องการ

ค.งานช่างและหัตถกรรม

งานช่างในหมู่บ้านที่เกี่ยวกับ โลหะ ไม่มีบุคลากรผู้เชี่ยวชาญผลิตงานนี้เฉพาะชาวบ้านบอกว่ามีที่ตีเหล็กในหมู่บ้านเหมือนกับบางหมู่บ้านแต่คนทำไม่เชี่ยวชาญนักทำได้แค่ซ่อมเล็ก ๆ น้อย แต่ถ้าต้องการให้ขึ้นรูปหรือตีเป็นเครื่องมือก็มักจะเอาเหล็กลงไปว่าจ้างพ่อเฒ่าปละเฮะ (พ่อเฒ่าเป็นชาวม้งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหุบเขาบ้านไร่มาตั้งแต่รุ่นบุกเบิกหุบเขา) ที่หมู่บ้านไร่ซึ่งคิดราคาไม่แพงนักงาน

6.2.2.2 องค์การทางสังคมและระบบเครือญาติ

6.2.2.2.1 ระบบเครือญาติ

ระบบเครือญาติของชาวลีซอมีความชัดเจนในการแบ่งสายตระกูล แต่ละตระกูลจะมีชื่อเรียกและมีประเพณีบางอย่างที่แตกต่างกัน ในตระกูลเดียวกันก็ยังแยกย่อยออกไปเป็นตระกูลย่อย ๆ อีก โดยจะมีชื่อเรียกแสดงเป็นสัญลักษณ์ มีเรื่องเล่าว่า

“เมื่อก่อนสมัยที่ชาวลีซอยังไม่มีตระกูล แรกเริ่มเกิดจากครอบครัวหนึ่งประกอบด้วยพ่อ-แม่ และลูก ๆ หลายคน อยู่มาวันหนึ่งพ่อ-แม่อีกคิดว่าพวกตนมีลูกหลายคนต่อไปก็ต้องมีคนสืบต่อ แต่ถ้า

คนในตระกูลแต่งงานกันเองก็ไม่ได้ จึงบอกให้ลูกแต่ละคนออกไปหาของอะไรกลับมาคนละอย่าง คนหนึ่งไปเอาผืนกลับมา มา พ่อ-แม่ตั้งชื่อตระกูลให้ว่าต่อไปลูกหลานของลูกคนนี้เป็นตระกูลผืนซึ่งก็คือตระกูลเลาหมี่ ตระกูลนี้ยังแยกออกเป็นตระกูลย่อยต่าง ๆ อีก มีทั้งผืนใหญ่ ผืนเล็ก และ ผืนเห็น (เห็นคือแมวป่า) เป็นต้น ถ้าตระกูลหมูก็ชื่อตระกูลเกีย นอกจากนี้ก็ยังมีตระกูลชื่อผะที่แปลว่าฟันด้วย...

เวลาอพยพไปอยู่กับญาติพี่น้องบางทีก็ไม่ได้รู้จักกันครั้งแรกที่พบก็มักจะต้องมานั่งเล่าให้ฟังกันว่าประวัติของตระกูลลำดับมาอย่างไร และตระกูลของตัวเองมีที่มาจากอะไร (เหมือนเล่านิทานของตระกูล) แล้วหลังจากที่เล่ากันจบแล้วก็จะสามารถบอกได้ทันทีเลยว่า เป็นเครือญาติตระกูลเดียวกันจริงหรือไม่ การลำดับตระกูลนี้สำคัญมากนอกจากจะเป็นการลำดับเครือญาติแล้วตอนที่แต่งงานเวลาไปเจรจากับผู้หญิงทางเจ้าบ่าวต้องสอบถามประวัติให้แน่ใจก่อนว่าไม่ใช่คนในตระกูลเดียวกัน ถ้าปรากฏว่าเป็นคนตระกูลเดียวกันแล้วยังฝืนที่จะแต่งก็จะถูกเนรเทศออกจากหมู่บ้าน”¹³

เด็ก ๆ ในหมู่บ้านช่วงอายุประมาณ 17-19 ปี ในปัจจุบันเริ่มเรียนหนังสือกันช้า อาจเป็นเพราะภาระที่ต้องช่วยทำมาหากินทางบ้านและชาวบ้านเพิ่งเห็นความสำคัญของการศึกษา ทำให้เด็กที่อายุประมาณ 18-19 ปี เพิ่งจะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในขณะที่เด็กในเมืองกำลังอยู่ในช่วงเตรียมอุดมศึกษา ในหมู่บ้านมีโรงเรียนประจำหมู่บ้านที่ทำการสอนผ่านดาวเทียม ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กเล็กที่อายุยังไม่ถึงเกณฑ์ที่จะเข้าโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า เมื่อโตพอที่จะช่วยเหลือตัวเองได้แล้วจึงลงไปศึกษาต่อที่โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าซึ่งตั้งอยู่ในหุบเขาบ้านไร่ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำทุก ๆ วันศุกร์จึงเห็นเด็กกลุ่มใหญ่เดินจากหุบเขาบ้านไร่กลับหมู่บ้านและกลับลงไปในวันอาทิตย์ บางคนก็ได้ไปเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักปางตองในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน) วันธรรมดาหมู่บ้านจึงดูเงียบเหงาไม่คึกคักมีแต่เสียงเด็กตัวเล็ก ๆ ที่อายุยังไม่ถึงเกณฑ์ นอกจากในเทศกาลกินวอที่ได้รับอนุญาตจากครูให้กลับขึ้นมาร่วมงานประเพณีของหมู่บ้านได้ นอกจากเป็นหนุ่มสาวในหมู่บ้านแล้วยังจะพบหนุ่ม ๆ จากหมู่บ้านอื่นที่มาเที่ยวและรอพบสาวที่ตนแอบหมายปองอยู่ พร้อม ๆ กับทำคามสนิทสนมคุ้นเคย เพียงแต่ตามประเพณีของบ้านน้ำบ่อสะเป่ห้ามไม่ให้ชายหนุ่มจับมือหญิงสาวเวลาเดินร่ว (แตกต่างจากบ้านลือซออื่น ๆ) พ่อแม่จึงไม่ค่อยเป็นห่วงนักเมื่อปล่อยให้ลูกสาวออกไปเดินร่วตลอดทั้งคืนเป็นเวลาหลายวัน

ชาวลิซอให้ความสำคัญในการลำดับชั้นอาวุโสอย่างมากโดยเฉพาะในเรื่องของการแต่งงานตัวอย่างเช่น หากฝ่ายชายอยู่ในระดับหลานของฝ่ายหญิง ถึงแม้ว่าฝ่ายชายจะอายุมากกว่าแต่ตามศักดิ์แล้วอยู่ต่ำกว่าก็ไม่สามารถแต่งงานด้วยกันได้ โดยปกติถ้าหากหนุ่มสาวรักใคร่ชอบพอกันและตกลงปลงใจกันเรียบร้อยแล้วฝ่ายชายจะนัดวันกับหญิงสาวแล้วส่งของหมั้นไปให้ที่บ้านของฝ่ายหญิง ถ้าหากมีใจรักตอบจึงเก็บของหมั้นไว้แต่หากไม่ชอบพอจึงส่งกลับ แล้วเย็นวันนั้นผู้หญิงจะหาข้ออ้างออกไปข้างนอกบ้าน อาจจะบอกพ่อแม่ว่าไปตามหาหมูในป่า ไปชักผ้า หรือไปหาฟืน เป็นต้น เมื่อออกจากบ้านแล้วผู้ชายจะมารับพาผู้หญิงไปอยู่ที่บ้านในคืนนั้น (สาว ๆ เรียกประเพณีนี้ว่าการหนีตามกันที่ผู้ใหญ่รับรู้)

¹³ บางครั้งกฎนี้ก็ยืดหยุ่นกันได้ถ้าหากทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนแล้วแต่งงานกันแล้ว – สัมภาษณ์นายบอชนะ เลาลี อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว) นายอะสีปุก เลาลี อายุ 38 ปี (อ้างแล้ว) นายอาหวู่กะหละ เลาลี อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 57/ข ม.3 บ.น้ำบ่อสะเป่ และให้ข้อมูลโดยชาวบ้านน้ำบ่อสะเป่อีกหลายคนที่ไม่ใช่การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

เมื่อผู้หญิงมาอยู่ที่บ้านผู้ชายแล้วก็ต้องหลบซ่อนเก็บเนื้อเก็บตัวอยู่แต่ในห้อง โดยมีเพื่อนผู้หญิง หรือญาติผู้หญิงของชายคนรักมาอยู่เป็นเพื่อนด้วยตลอดทั้งคืน เป็นความโชคคิของผู้วิจัยที่เข้าเก็บข้อมูลในช่วงที่มีการสู้ขอและแต่งงานในหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่วันแรกที่ลูกสาวบ้านหนึ่งหนีตามคนรักไปนั้นชาวบ้านบอกให้ผู้วิจัยสังเกตแม่ของผู้หญิงว่ายังอึดแอ้มแจ่มใส แสดงให้เห็นว่าฝ่ายพ่อแม่ของผู้หญิงรู้สึกพอใจในตัวคนรักของลูกสาวเช่นกัน จึงไม่มีใครไว้วางใจหรือหุดหิดอารมณ์เสีย ในกรณีที่ผู้หญิงไม่ชอบใจผู้ชายจะนำตัวมาส่งคืนที่บ้านในเช้าวันรุ่งขึ้น

เช้าวันถัดมาหลังจากที่หนีตามกันไปแล้วที่บ้านฝ่ายหญิงญาติ ๆ จะมาชุมนุมกันเพื่อเตรียมตัวต้อนรับการสู่ขออย่างเป็นทางการ ผู้ที่มาร่วมงานนอกจากเป็นญาติแล้วยังเชิญผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพมาเป็นสักขีพยานและเป็นผู้เจรจาด้วย การแต่งงานที่บ้านน้ำบ่อสะเป่ครั้งนี้พ่อของเจ้าสาวเสียชีวิตไปแล้ว ผู้ที่เจรจาแทนจึงเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน งานแต่งงานหญิงสาวในหมู่บ้านที่ยังไม่ได้แต่งงานจะไม่มาร่วมงาน ด้วยเหตุผลที่ว่าอาจเกิดคำครหาว่ามาเพราะอิจฉาเจ้าสาวที่ได้แต่งงานไปก่อน หรือเป็นคนที่ไม่ยอมมีเชื้อไข้อยู่กับเจ้าบ่าว

ย้อนมาที่บ้านว่าที่เจ้าบ่าวตอนเช้าของวันสู่ขอค่อนข้างวุ่นวายนอกจากญาติพี่น้องแล้วยังมีเพื่อนฝูงที่มาอยู่รวมกัน ญาติ ๆ จะต้องฆ่าหมูแล้วเอาชิ้นเนื้อหั่นขนาดพอคำมาร้อยกับตอกเป็นพวง 2 พวง ใส่ในถ้วยพร้อมกับ



ตะเกียบ และเหล้าพื้นเมือง 2 ขวดที่ตัดกระดาษเป็นรูปใส่ไว้ที่ปากขวด วางรวมกันในถาดพร้อมกับเงิน พอได้เวลาจะมีพ่อสื่อ 2 คน (เป็นคนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นญาติกับเจ้าบ่าว-เจ้าสาว ทำหน้าที่คล้ายกับม้าใช้รับหน้าที่ติดต่อระหว่างผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่าย) จะนำของในถาดอาหารที่เตรียมไว้ไปบ้านของเจ้าสาว

รูปที่ 6.12 การเตรียมการที่บ้านเจ้าบ่าวในเช้าวันสู่ขอ

ที่บ้านเจ้าสาวได้เตรียมตัวกันพร้อมแล้วผู้อาวุโส และญาติพี่น้องที่ทำหน้าที่เจรจามั่งรอร่วมกันอยู่บนตั่ง (เตียง) ไม่นาน ส่วนเก้าอี้ที่เตรียมไว้ให้พ่อสื่อเป็นเพียงเก้าอี้ไม้สำหรับนั่งพื้น เมื่อพ่อสื่อเดินทางมาถึงก็จะทำความเคารพผู้อาวุโสด้วยขวดเหล้าที่นำติดมาด้วย หลังจากนั้นการเจรจาจึงเริ่มต้นการพูดคุยเป็นลักษณะของการเปรียบเทียบ ไม่ได้พูดกันตรง ๆ ว่ามาขอลูกสาว (คล้ายกับประเพณีของไทยใหญ่ และกะเหรี่ยงที่มักเป็นการเปรียบเทียบ) การเจรจาดำเนินกันนานเกือบชั่วโมงพ่อสื่อจึงกลับไปบ้านเจ้าบ่าวพร้อมข้อเสนอที่ได้รับ เมื่อแจ้งข้อเสนอแล้วก็จะเดินกลับมาบอกข้อเสนอของฝ่ายเจ้าบ่าวอีกรอบ พ่อสื่อต้องเดินไป-กลับ อยู่อย่างนี้อีกหลายรอบจนกว่าการตกลงจะลุล่วงไปด้วยดี ระหว่างนี้เจ้าสาวยังต้องหลบอยู่ในห้องที่บ้านของเจ้าบ่าวไปจนกว่าการเจรจาจะจบ ค่าสินสอดในกรณีที่เป็นการแต่งงานกันเองภายในหมู่บ้านมักจะเรียกกันประมาณ 10,000 บาท แต่ถ้าหาก

เป็นคนจากต่างหมู่บ้านมักจะเรียกมากกว่านั้นเป็นการแสดงความจริงใจ และหลักประกันว่าสามารถเลี้ยงลูกสาวได้ (และนี่คงเป็นสาเหตุที่หลายคนกล่าวกันว่าชาวลิซอเรียกค่าสินสอดแพงมาก ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นไม่ได้เรียกเป็นเงินแต่นั่นที่พิธีการงานเลี้ยงมากกว่า)

เมื่อแต่งงานแล้วลูกมักจะขอแยกตัวออกมาสร้างครอบครัวต่างหาก แต่ในช่วงแรกผู้หญิงเป็นฝ่ายแต่งงานเข้าบ้านผู้ชาย (แต่งงานตระกูล) และถือว่าลูกผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็กลายเป็นคนตระกูลอื่น ในเรื่องข้อห้ามของการแต่งงานมีเพียงอย่างเดียว (ตามจารีต) ที่ห้ามแต่งงานกับคนในตระกูลเดียวกัน แต่กฎข้อห้ามนี้ไม่ได้หมายความว่าลูกที่ลูกน้องห้ามแต่งงานกัน เพียงแต่ระบบการคิดเกี่ยวกับตระกูลของชาวลิซอแตกต่างจากการลำดับตามอย่างไทย ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างที่ชัดเจนแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ

1. ถ้าหากพี่น้องที่ต่างเพศกัน (อาจจะจะเป็นพี่ชายกับน้องสาว หรือพี่สาวกับน้องชาย) มีลูกแล้วลูกสามารถแต่งงานกันได้ ถือว่าเป็นคนละตระกูลเพราะพี่สาว หรือน้องสาวนั้นแต่งงานออกไปเป็นคนในตระกูลอื่นแล้ว ลูกที่เกิดมาก็จะกลายเป็นคนในตระกูลอื่นด้วยเช่นกัน

2. พี่น้องที่เป็นเพศเดียวกัน (ทั้งพี่ชายกับน้องชาย และพี่สาวกับน้องสาว) เมื่อมีลูกลูกของทั้งสองไม่สามารถแต่งงานกันได้ ในกรณีที่เป็นลูกของพี่ชายกับน้องชาย หมายถึงคนในตระกูลเดียวกัน ส่วนในกรณีของพี่สาวกับน้องสาว อาจเป็นข้อห้ามที่เกิดขึ้นเพื่อป้องกันในกรณีที่พี่สาวและน้องสาวแต่งงานกับผู้ชายตระกูลเดียวกันนั่นเอง แต่ข้อห้ามนี้ก็ยังคงห้ามกับการแต่งงานของลูกพี่สาวกับน้องสาวในทุกกรณีอยู่เช่นเดิม

หลังจากที่เริ่มลงหลักปักฐานแล้วชาวลิซอไม่ค่อยแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ นอกจากที่ทำกินไม่เพียงพอจริง ๆ หรือเกิดปัญหาเกี่ยวกับโรคระบาด ทำให้ในการสัมภาษณ์หลายครั้งเมื่อผู้วิจัยตั้งคำถามเกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน มักจะได้รับคำตอบว่าพื้นที่ที่ตอบสนองต่อความต้องการได้ดีที่สุดเป็นพื้นที่ราบ ๆ กว้างใหญ่ตามยอดเขา (ตามลักษณะของการดำรงชีวิต) สาเหตุหลักที่ต้องการพื้นที่กว้าง ๆ เพื่อเตรียมไว้สำหรับการขยายตัวของประชากรในอนาคต ดังนั้นพื้นที่สันเขาที่มีลำน้ำขนาดเล็ก 2 ข้างที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงมากตามอย่างชาวมูเซอ จึงไม่ได้รับความนิยมจากชาวลิซอนักเพราะลักษณะพื้นที่มักเป็นสันเขาที่มีขนาดเล็กเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กไม่เกิน 50-60 หลังคาเรือน ในอำเภอปางมะผ้ามีหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลิซอล้วน ๆ อยู่เพียง 6 หมู่บ้าน แต่ประชากรมีจำนวนมากถึง 400 – กว่า 1,000 คน นับว่าเป็นจำนวนประชากรที่สูงเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นที่มีเฉลี่ยประมาณ 200-300 คนเท่านั้น

6.2.2.2 องค์กรทางสังคม

ไม่ได้มีองค์กรที่จับกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น แต่จะเป็นไปรูปแบบของตัวบุคคลมากกว่าเป็นกลุ่มบุคคล เนื่องจากประชากรของหมู่บ้านนี้บ่อสะเปียงไม่ได้รับสัญชาติไทย ดังนั้นสถานะจึงไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย (แม้จะมีประชากรมากมายเพียงใดก็ตาม) การบริหารงานต่าง ๆ ขึ้นตรงอยู่กับผู้ใหญ่บ้านบ้านไร่ส่วนผู้นำคนปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น

การประชุมเพื่อตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของหมู่บ้านมักจะเป็นการเรียกประชุมคนทั้งหมู่บ้านให้มาช่วยกันตัดสินใจ ในขณะที่เด็กผู้ชายวัยรุ่นของหมู่บ้านลิซออื่น ๆ ในอำเภอมะผ้าค่อนข้างมีปัญหาในด้านพฤติกรรม แต่สำหรับสังคมที่เรื่องของตระกูลเป็นสิ่งสำคัญจึงทำให้คนเฒ่าคนแก่หรือผู้ที่อาวุโสกว่ายังพอได้รับ

ความเคารพนับถือจากคนในหมู่บ้าน ยังพอจะว่ากล่าวตักเตือนกันได้ และอีกส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่ยังไม่ได้รับสิทธิของการเป็นประชาชนไทยจึงยังทำให้เด็กหนุ่ม ๆ ยังคงมีพฤติกรรมอยู่ในขอบเขตที่ไม่รุนแรง

ผู้นำทางศาสนาที่สำคัญของหมู่บ้าน (สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ-ผี) คือ หมอเมือง หรือปู่เมือง และหมอผีหรือส่า ทั้ง 2 ตำแหน่งนี้มีการแบ่งแยกหน้าที่ที่ชัดเจน ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผี และตัดสินใจด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น การทำนาย การเสี่ยงทายถึงความคาดหวังด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน แล้วแต่ว่าใครต้องการทราบเรื่องใด ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงหน้าที่ของทั้ง 2 ตำแหน่งอีกครั้งในหัวข้อต่อไป

6.2.2.3 ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาที่ชาวบ้านนับถือมี 2 ศาสนาหลัก ๆ คือ ศาสนาพุทธ-ผี และศาสนาคริสต์ ในหมู่บ้านประกอบด้วยศาสนสถานอยู่ 2 แห่ง เป็นโบสถ์คริสต์ และสำนักสงฆ์ในศาสนาพุทธ เท่าที่ผ่านมายังไม่เคยเกิดปัญหาด้านความแตกต่างของการนับถือศาสนา

ศาสนาคริสต์ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรเป็นอย่างดีทั้งเงินทุนในการก่อสร้างโบสถ์ใหม่ ที่ประกอบด้วยโรงครัว และสนามกีฬาเล็ก ๆ ที่สำคัญและทำคุณประโยชน์ให้กับหมู่บ้านคือถังเก็บน้ำคอนกรีตพร้อมเครื่องสูบน้ำจากน้ำบ่อสะเปมาไว้ในหมู่บ้าน ช่วยให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น เด็กวัยรุ่นที่นับถือศาสนาคริสต์หลายคนได้รับทุนสนับสนุนในการศึกษาพระธรรมที่จังหวัดเชียงใหม่หรือเชียงราย เพื่อว่าหลังจาก



รูปที่ 3.13 โบสถ์ของศาสนาคริสต์

เรียนจบจะได้ออกมาช่วยเผยแผ่คริสต์ศาสนาตามหมู่บ้านต่าง ๆ ต่อไป นอกจากนี้ยังมีการสอนให้ชาวบ้านรู้จักการเขียนหนังสือภาษาลีซอโดยใช้ตัวอักษรโรมันแทนเสียง (เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอีกหลายกลุ่มที่ไม่มีตัวเขียนมิชชันนารีจึงได้นำตัวอักษรโรมันมาช่วยในการเขียน)

ชาวบ้านหลายคนบอกว่า “การนับถือศาสนาคริสต์มีข้อดีที่ไม่ค่อยยุ่งยากเหมือนกับนับถือศาสนาพุทธ ถ้าวางใจป่วยไม่สบายคนอื่นเค้าเลี้ยงผีมาไก่มาหมูกันหลายตัว ของคริสต์ก็แค่อธิษฐานถ้ายังไม่หายก็ไปโรงพยาบาล อย่างปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อที่แตกต่างกันก็ไม่มีปัญหาเหมือนบางหมู่บ้าน เราก็เข้าใจเขาถ้าเป็น

วันเลี้ยงเจ้าเมืองที่เจ้าห้ามไม่ให้คนในหมู่บ้านออกจากหมู่บ้านในช่วงพิธีเราที่ไม่ออกไปไหน เวลาศาสนาคริสต์มีงานก็บอกคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านให้มาร่วมด้วยกัน แต่ว่าปกติถ้าพุทธเจ้าเลี้ยงผีเราก็ไม่ไป”

การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านอาจจะไม่ได้แตกต่างจากกลุ่มคนบนพื้นที่สูงอีกหลาย ๆ กลุ่มที่เป็นแต่เพียงในนาม แต่ทางพฤติกรรมจะนับถือศาสนาตั้งเดิมมากกว่า แต่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้านมีสำนักสงฆ์อยู่แห่งหนึ่งปกติจะมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ บางครั้งเวลามีปัญหาชาวบ้านก็ไปขอรับปรึกษาจากพระสงฆ์จึงทำให้เกิดมีความศรัทธาต่อศาสนา ในยามที่พระสงฆ์จำพรรษาอยู่บางครั้งก็มีพระธุดงค์ต่างถิ่นมาแวะปฏิบัติธรรมและออกบิณฑบาตในตอนเช้า ๆ ซึ่งก็ได้รับการต้อนรับจากชาวบ้านที่ออกมาตักบาตรในตอนเช้าเป็นอย่างดี

พิธีกรรมทางศาสนาของศาสนาพุทธ-ผี ที่สำคัญยังเกี่ยวข้องอยู่กับการเซ่นไหว้ผี โดยผู้ทำพิธีกรรมมี 2



คน มีหน้าที่แตกต่างกันคือ หมอเมือง ของ

หมู่บ้านมีได้เพียงคนเดียวทำหน้าที่ดูแลหอเจ้าเมือง ทั้งทำความสะอาด ทำพิธีเลี้ยงเจ้าเมืองในซึ่งใน 1 ปี จะจัดขึ้น 2 ครั้ง และช่วงพิธีกินวอของหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะ

เอาไก่ไปเลี้ยงที่เจ้าเมืองแล้วหมอเมืองจะเป็นผู้ดูกระดูกไก่เพื่อทำนายว่าจะเป็นอย่างไ

ในหมู่บ้านไม่ค่อยสบายแล้วจะไหว้เจ้าเมืองเพื่อขอให้หายป่วย หมอเมืองจะเป็นผู้ทำพิธีให้ ถ้าหมอเมืองไม่ว่างก็อาจจะ

มอบหมายให้ผู้อื่นทำแทนได้

รูปที่ 6.14 หมอผีขณะทำพิธีทำนายจากกระดูกไก่

และตำแหน่งของหมอผีในหมู่บ้านมีได้หลายคน แบ่งออกเป็น 2 กรณีคือ หมอผีที่เป็นโดยธรรมชาติ (เป็นโดยตัวเอง) ผีจะเป็นผู้เลือกตัวของหมอผีโดยการเข้าทรงที่ตัวบุคคล ในหมู่บ้านมีหมอผีเช่นนี้อยู่หลายคน ชาวบ้านบอกว่าเมื่อปีที่เพิ่งผ่านมาก็เพิ่งมีหมอผีเพิ่มมาอีก 1 คน ก่อนช่วงกินวอเล็กน้อย หมอผีแบบนี้มักจะทำพิธีกรรมให้ไม่ค่อยได้เพราะไม่ได้ร่ำเรียนหรือฝึกฝนมา แต่จะสามารถบอกคำทำนายได้เลยโดยไม่ต้องอาศัยการดูกระดูกไก่ช่วย บางครั้งจะออกมาในรูปแบบของการสั่งสอน ตัวอย่างเมื่อปีกลายอะสะก่อย (ชายหนุ่มในหมู่บ้าน)

เล่าว่า “หมอผีได้เตือนหมอเมืองคนปัจจุบันมาหลายครั้งแล้วว่าให้เลิกเหล้าพูดต่อหน้าชาวบ้านเมื่อตอนกินวอ แกบอกกว่าให้เลิกเหล้าภายใน 15 วัน ในช่วงที่มีการกินวอ แล้วถ้าหลังจากนั้นก็ให้เลิกไปเลยตลอดแล้วจะดี”¹⁴ และหมอผี



¹⁴ สัมภาษณ์นายอะสะก่อย เลาลี อายุประมาณ 29 ปี บ.น้ำบ่อสะเป

แบบที่เป็น โดยการฝึกฝนจะเป็นใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องนี้ ไปขออาศัยเรียนรู้จากหมอผีคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้าน

รูปที่ 6.15 หมอผีทำพิธีเรียกขวัญให้กับสมาชิกในบ้านที่เลี้ยงผี

พ่อเผ่าอาชา หย่าจา เป็นหนึ่งในหมอผีที่ได้จากการฝึกฝนเล่าถึงการเตรียมตัวว่า “พ่อเผ่าเป็นหมอผีมาตั้งแต่อายุได้ประมาณ 20 ปี ต้องอาศัยเรียนรู้จากคนก่อน ๆ เริ่มจากไปเป็นผู้ช่วยหมอผีคอยจำวิธีการทำนาย การทำพิธีกรรมไปก่อน ถึงแม้จะเป็นได้แล้วแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะทำพิธีได้ทุกครั้ง บางทีเวลาทำนายดูกระดูกไก่แล้วไม่แน่ใจก็ต้องให้คนที่เก่ง ๆ ช่วยดีให้ หรือช่วย ๆ กันดูหลายคน กว่าจะเข้าใจได้ทั้งหมดก็ใช้เวลาหลายปี”¹⁵

เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ ก็ตามที่หาข้อสรุปหรือตัดสินใจไม่ได้ (รวมทั้งการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุด้วย) ชาวบ้านจะไปหาหมอผีช่วยทำนายและบอกว่าควรทำอย่างไร วิธีการจะฆ่าไก่ตัวผู้ก่อนเป็นการเลี้ยงผี หลังจากก็นำไก่ไปประกอบอาหารและนำกลับมาเช่นไหว้ผีอีกครั้งแล้ว หมอผีจะนำกระดูกขาไก่ส่วนบนมาฉีกเอาผิวกระดูกด้านบนออกเพียงบาง ๆ จนกระทั่งเห็นรูเล็ก ๆ บนกระดูกไก่ (เป็นรูปในกระดูกที่เป็นช่องสำหรับเส้นเอ็นและเส้นประสาทต่าง ๆ) ขั้นตอนการทำนายจะเริ่มจากนี้ด้วยการเหลาไม้ก้านเล็ก ๆ ออกมากที่สุดจนพอที่จะเสียบลงไปบนรูในกระดูกขาไก่ทั้ง 2 ข้างได้ แล้วจึงนำกระดูกมาคียบในมือให้อยู่ขนานกันและการวางชิ้นกระดูกต้องอยู่



รูปที่ 6.16 ตำแหน่งบนตัวที่หมอผีใช้ทำนาย หลังจากฆ่าหมูเพื่อเลี้ยงผีแล้ว

ในทิศทางเดียวกัน กระดูกทางซ้ายมือ หมายถึงตัวคนที่มาให้ทำนาย ส่วนกระดูกทางด้านขวามือแทนผี การทำนายดูทิศทางของไม้ก้านเล็ก ๆ ที่เสียบอยู่บนรูของกระดูกทั้งสอง เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดและจะแสดงให้เห็นถึงความชำนาญของหมอผี เพราะหมายถึงการตีความที่จะตอบคำถามของผู้ที่มาขอให้ช่วยเสี่ยงทาย ต้องอาศัยการเรียนรู้และการสังเกตอยู่หลายปีจึงจะสามารถอ่านได้ทั้งหมด นอกจากกระดูกไก่แล้วยังมีตับหมูมักจะดูกันหลังจากที่เพิ่งฆ่าและชำแหละเสร็จใหม่ ๆ หมอผีบอกว่าที่ตับหมูอ่านได้หลาย

¹⁵ สัมภาษณ์นายอาชา หย่าจา อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 37/ข ม.3 บ.น้ำบ่อสะเป

และหมู่อีก 1 ตัว ต้องทำนายทั้งกระดูกไก่และตับหมู หมอผีมาดูตับหมูให้แล้วบอกว่ากระดูกที่รูนับดับ ดับที่มีรูแสดงว่ายังไม่ค่อยดีต้องเลี้ยงผีเพิ่ม แต่ในวันนั้น โชคดีที่ไม่มีรูนับดับจึงไม่ต้องเลี้ยงผีเพิ่มอีก ถ้าหากยังไม่ดีก็ต้องฆ่าหมูหรือไก่ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าทุกอย่างจะออกมาดี

6.2.2.3.1 ประเพณีสำคัญในรอบปี ในรอบตามประเพณีของชาวลีซอจะมีประเพณีที่สำคัญอยู่ 3 ครั้ง คือ

ก.ประเพณีการกินวอ หรือปีใหม่

จัดขึ้นในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม ไม่ได้มีการกำหนดวันที่แน่นอนในทุกปีคนเฒ่าคนแก่และหมอผีจะช่วยกันตัดสินใจ โดยได้กำหนดวันไว้คร่าว ๆ แล้ว และมีวันเลื่อนเพื่อที่จะหาวันดีสำหรับจัดงานได้ในช่วง 10 วัน วันปีใหม่ที่เป็นมียุทธการจริง ๆ มีประมาณ 2 วัน 4 วัน และ 8 วัน ขึ้นอยู่กับว่าในปีนั้นมีวัน



ดีทั้งหมดก็วัน ส่วนใหญ่จะเลือกเอาวันซื่ออี้ หรือวันหมาเป็นวันเริ่มงาน เพราะชาวลีซอเชื่อว่าหมาเป็นสัตว์ที่สบายในแต่ละวันไม่ต้องทำงานก็มีข้าวกิน

ในวันแรกบ้านที่มีหัวสำหรับไหว้ผีจะเอากิ่งไม้สดมาปักไว้ที่ลานบ้าน และฆ่าหมู ไก่ ไ่ว์สำหรับเลี้ยงผี แล้วในตอนกลางคืนจะมีการเดินรำที่ลานของบ้าน เริ่มต้นจากบ้านของหมอผีแล้วชาวบ้านจะเวียนไปเดินตามบ้านต่าง ๆ ในหมู่บ้านไปเรื่อย ๆ จนครบทุกหลัง ช่วง 2-3 คืนแรกเจ้าของบ้านจะต้องมีอาหารมาเลี้ยงรับรองชาวบ้านที่มาเดินรำในบ้านของตน แล้วหลังจากนั้นเมื่อการ

รูปที่ 6.17 หมู่สาวร่วมกันเดินรำตามบ้านหลังต่าง ๆ ในหมู่บ้านตลอดคืน ในช่วงเทศกาลกินวอติดต่อกันเป็นเวลากว่า 10 วัน

เดินรำยังคงวนเวียนไปเรื่อย ๆ อีกกว่า 10 วัน ก็ไม่จำเป็นต้องนำอาหารมาเลี้ยงอีกแล้ว การเดินรำในคืนสุดท้ายของเทศกาลกินวอจะจบลงที่บ้านของหมอผีดำเนินไปจนสว่าง (เกือบ 8 โมงเช้าจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน) และเป็นคืนที่หมอผีจะรับหน้าที่ส่งสอน ตักเตือนชาวบ้านแต่ละคนว่าปีที่ผ่านมาทำอะไรไม่ดีอะไรไปบ้าง หรือคนไหนต้องปรับปรุงตัวอย่างไร (โดยบอกว่าผีเป็นผู้บอกให้เตือน)

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับกำเนิดของการกินวอว่า ครั้งหนึ่งเมื่อยังไม่มีการกินวอ มีโจผี (พระ หรือในความหมายคล้ายเทวดา หรือผู้ส่งสอน) องค์หนึ่งลงจากบนฟ้ามาสู่โลกมนุษย์ (ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคงหมายถึงสวรรค์) แล้วมีแม่มา่ยชาวลีซอ 2 คน กำลังจะไปหาฟืน ได้เดินผ่านมาเห็นโจผีองค์นี้ยืนอยู่ใต้ต้นสน แล้วแม่มา่ยจึงถามกับเทวดาว่า

แม่มา่ย : “เทวดาท่านมาอยู่ที่นี่ทำไม”

เทวดา : “ลงมาให้คนในบ้านมีที่ทำบุญ”

แม่ม่าย : “เทวดาไม่ต้องไปไหนแล้ว ข้าจะกลับไปหมู่บ้านแล้วเรียกชาวบ้านให้มาบูชาเทวดา”

หลังจากนั้นแม่ม่ายทั้ง 2 ก็เดินทางกลับบ้านเพื่อไปเรียกชาวบ้าน พร้อมกับเตรียมขนม อาหาร และผลไม้ต่าง ๆ มาบูชาเทวดา

ระหว่างที่แม่ม่ายทั้ง 2 และชาวบ้านกำลังเตรียมอาหารนั้น ก็มีชาวไทยใหญ่กลุ่มหนึ่งเดินทางมาตรงที่โขงผู้ยืนรออยู่ คนไทยใหญ่ได้หักเอากิ่งของต้นสะเปมา 2 กิ่ง แล้วก็เชิญโขงผู้ให้ไปสถิตอยู่ที่กิ่งของต้นสะเป พวกกลับหมู่บ้าน

ฝ่ายแม่ม่ายและชาวบ้านชาวลิซอเดินทางออกจากหมู่บ้านพร้อมกับร้องรำทำเพลง เมื่อมาถึงต้นสนที่โขงผู้เคยอยู่ ชาวบ้านก็ช่วยกันหาโดยทั้งเดินรำ เล่นดนตรีไปด้วยหาไปด้วยรอบ ๆ ต้นสน แต่หาเท่าไรก็ไม่เจอ ชาวบ้านจึงกลับหมู่บ้านไปด้วยความผิดหวัง และในทุกวันครบรอบที่ตามหาเทวดาในทุกปี ชาวลิซอก็จะเอากิ่งไม้มาปักไว้ที่ลานบ้าน แล้วเล่นดนตรีพร้อมกับเดินรำไปรอบ ๆ กิ่งไม้ จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดต่อมากลายเป็นประเพณีปีใหม่ หรือกินวอ ส่วนชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่โขงผู้กลับหมู่บ้านไปนั้นได้สร้างวัดไว้ให้โขงผู้อยู่ เป็นเหตุผลที่ทำให้ชาวไทยใหญ่มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พร้อมกับมีพระคอยประกอบพิธีกรรมให้ และชาวลิซอจึงไม่มีวัดหรือพระที่คอยประกอบพิธีกรรม

ยังมีเรื่องเล่าต่อมาว่าอาหารต่าง ๆ ที่ชาวลิซอนำไปถวายให้กับโขงผู้ แต่เมื่อไม่พบก็ได้ถูกกองทิ้งไว้ที่โคนต้นไม้ เมื่อเวลาผ่านไปอาหารเหล่านั้นบูดเน่ากลายเป็นขั้นตอนการหมักเหล้าสาเกอะไรก็ตามกินก็เมา นกมากินก็อารมณ์ดีร้องเพลงได้เพราะ ดังนั้นพอคนเห็นก็เลยไปเอามากินบ้างจึงเกิดการทำเหล้าขึ้นตั้งแต่นั้นมา

ข.ประเพณีกินข้าวโพดใหม่

มีขึ้นประมาณเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม (เดือน 7) เพื่อทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว (เจาะจงเฉพาะคนเผ่าคนแก่ที่เสียชีวิต) ชาวบ้านจะนำข้าวโพดที่ยังอ่อนอยู่ และพืชผักทุกอย่างในไร่ที่เพิ่งออกผล รวมทั้งดอกไม้ป่า นำกลับมาบ้าน แล้วฆ่าหมู ไก่ นำมาประกอบอาหารรวมกันแล้วตักกลางคั้นจึงประกอบพิธีอุทิศให้กับบรรพบุรุษโดยผู้ประกอบพิธีเป็นได้ทั้งสลา (หมอผี) หรือเจ้าของบ้านจะประกอบพิธีเองก็ได้

ค.ประเพณีกินข้าวใหม่

จัดในช่วงเดือนตุลาคม (ต้นฤดูหนาว) เชื่อว่าเมื่อจัดประเพณีนี้แล้วปีหน้าจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอีก พิธีนี้ชาวบ้านจะเอาข้าวที่เพิ่งเกี่ยวได้ในปีนี้มีมาสี และตำ แล้วจึงทำอาหารโดยใช้พืชที่ปลูกไว้ในไร่พร้อมกับฆ่าหมู ไก่ด้วย แล้วจึงเลือกเชิญคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านให้มากินอาหารที่บ้าน ก่อนที่จะให้คนเฒ่าคนแก่กินจะต้องแบ่งเอาข้าวและกับเหล้าให้กับหมาที่เลี้ยงไว้ในหมู่บ้านก่อน ตามเรื่องเล่าที่ว่าหมาเป็นผู้นำเมล็ดข้าวมาให้กับมนุษย์ ดังนั้นหมาจึงถือเป็นสัตว์ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ ประเพณีกินข้าวใหม่นี้ใครจะเลี้ยงหรือไม่เลี้ยงก็ได้ไม่ได้บังคับตามปกติวันทำพิธีใช้เวลาเพียง 1 วัน ที่ทั้งหมู่บ้านไม่จำเป็นต้องทำพร้อม ๆ กัน เชื่อกันว่าถ้าหากเลือกวันให้ตรงกับวันหมาก็จะดีมาก

6.3 การแบ่งพื้นที่ใช้งานของหมู่บ้าน

ในหัวข้อนี้เป็นการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่ใช้งานของหมู่บ้าน ซึ่งข้อมูลนี้จะเป็นข้อมูลที่แสดงถึงนโยบายของหลักฐานทางโบราณคดี และจะมีผลต่อการคาดการณ์การตั้งถิ่นฐานต่อไปในบทวิเคราะห์ การแบ่งพื้นที่ใช้งานของหมู่บ้านประกอบด้วยส่วนหลัก ๆ 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนที่เป็นป่าช้าของหมู่บ้าน และส่วนที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

6.3.1 พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน/ที่อยู่อาศัย

หมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณขอบทางด้านทิศเหนือของหลุมยุบบนยอดเขา สังกัดได้จากหน้าผาหินปูนที่ล้อมรอบหมู่บ้านซึ่งมีลักษณะค่อนข้างตัดตรง แสดงถึงขอบเขตของถ้ำดั้งเดิมก่อนที่พื้นตรงกลางจะยุบตัวลง ที่กลางของหลุมยุบมีภูเขาหินปูนยอดตัดตรงซึ่งเป็นบริเวณที่ไม่ได้ยุบตัว สภาพของพื้นที่ตั้งหมู่บ้านมีความลาดเอียงจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ที่ไม่ชัน ระดับความสูงของหมู่บ้านอยู่ที่ 982 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ในขณะที่ยอดเขาโดยรอบอยู่ที่ระดับ 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป มีแหล่งน้ำที่ใกล้ที่สุดเป็นบ่อน้ำจำนวน 3 แห่ง รอบ ๆ หมู่บ้าน คือน้ำบ่อสะเป่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร น้ำบ่อป้อมี ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1,000 เมตร และ น้ำบ่อหาลิมิ อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2,000 เมตร

การกระจายของหมู่บ้านเป็นแบบรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) อยู่เฉพาะขอบหลุมยุบ การตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกเกาะกลุ่มกันอยู่บริเวณช่วงกลางของหมู่บ้านในปัจจุบันมีลักษณะเป็นที่ลาดไม่ค่อยชัน เมื่อประชากรขยายตัวเพิ่มขึ้นจึงกระจายออกไปทางด้านข้างทั้ง 2 ข้าง และค่อย ๆ เลื่อนต่ำลงไปเรื่อย ๆ ถนนภายในหมู่บ้านยังไม่มี การทำถนนคอนกรีตจึงมีสภาพเป็นถนนดินที่ในฤดูแล้งเป็นดินฝุ่นเมื่อละเอียดยิ่งที่เกิดจากการสลายตัวของหินปูน แต่ในฤดูฝนกลายเป็นดินอุ้มน้ำค่อนข้างลื่นยากต่อการขับขี่ยานพาหนะ



รูปที่ 6.18 การกระจายตัวของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่

การแบ่งพื้นที่ในหมู่บ้านประกอบด้วยพื้นที่ตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ตั้งศาลเจ้าเมืองซึ่งอยู่ทางทิศเหนือและสูงกว่าตำแหน่งบ้านเรือน ผู้เลือกที่ตั้งเป็นหม่อมเมืองของหมู่บ้านเมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน พิธีกรรมเริ่มจากกำหนดตำแหน่งแล้วจึงเสี่ยงทายโดยใช้ท่อนไม้ขนาดเล็ก (ที่มีลักษณะเหมือนกับเครื่องเสี่ยงทายของคนจีนที่มักพบอยู่ตามศาลเจ้าทั่วไป เป็นท่อนไม้ขนาดเล็กผ่าซีก) หลังจากอธิษฐานแล้วจะโยนไม้ทั้ง 2 ท่อนลงบนพื้นหรือโต๊ะเล็ก ถ้าหากไม้ท่อนหนึ่งคว่ำอีกท่อนหนึ่งหงาย ต้องโยนให้ได้ 3 ติดต่อกันจึงถือว่าเป็นที่ที่เจ้าเมืองเลือกแล้ว แต่ถ้าหากไม้ไม่ได้ต้องเลื่อนไปหาพื้นที่ใหม่ที่อยู่ใกล้ ๆ กันเสี่ยงทายจนกว่าจะได้จึงเริ่มสร้างศาลเจ้าเมือง มีลักษณะเป็นเหมือนบ้านหลังเล็ก ๆ มีรั้วขนาดเล็กล้อมรอบคล้ายกับหอเจ้าเมืองของชาวไทยใหญ่ เป็นพื้นที่หวงห้ามสำหรับผู้หญิงห้ามก้าวล้ำผ่านรั้วไม้ไผ่ที่ล้อมรอบเข้าไปเช่นเดียวกับหอเจ้าเมืองในหมู่บ้านอื่น ๆ บรรยากาศโดยรอบร่มครึ้มด้วยต้นไม้ใหญ่ และห้ามไม่ให้เข้าไปตัดต้นไม้หรือกระทำการใด ๆ อันถือเป็นการรบกวนเจ้าเมือง นอกจากศาลเจ้าเมืองแล้วยังมีสถานที่สำหรับเลี้ยงผี ชาวบ้านเชื่อว่าผีมีอยู่หลายชนิดมีทั้งผีคอย ผีไร่ ผีป่า และผีนํ้า เป็นต้น บริเวณหัวบ้านและท้ายบ้านมักจะพบเครื่องเซ่นวางทิ้งไว้ข้างทาง ส่วนบริเวณภูเขาที่สูงที่สุดใกล้หมู่บ้านถูกกันไว้สำหรับไหว้ผีคอย และผีป่า และสุดท้ายบริเวณที่ไหว้ผีนํ้ามักจะอยู่ใกล้ ๆ กับบ่อน้ำหรือแหล่งน้ำที่ใกล้หมู่บ้าน ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับว่าหมอผีจะกำหนดให้ไหว้บริเวณใด



รูปที่ 6.19 ที่ตั้งของศาลเจ้าเมืองบ้านน้ำบ่อสะเป่

ในการศึกษาลักษณะของพื้นที่ตั้งหมู่บ้านที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรต้องใช้ข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านลือซออื่นประกอบด้วย เนื่องจากในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลหมู่บ้านเก่าที่อยู่โดยรอบเป็นข้อมูลที่ใช้ในการเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะการเลือกที่มีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไรในกลุ่มคนเดียวกัน หมู่บ้านที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นข้อมูลสำหรับเปรียบเทียบในครั้งนี้ประกอบด้วย หมู่บ้านกิดสามสิบ หมู่บ้านหนองผาจำ หมู่บ้านหนองตอง และหมู่บ้านน้ำริน แต่มีข้อจำกัดอยู่ที่บางหมู่บ้านผู้วิจัยไม่มีข้อมูลการตั้งถิ่นฐานที่ครบถ้วนนัก

ก.บ้านกิดสามสิบ

สาเหตุที่เลือกหมู่บ้านนี้เป็นเพราะหมู่บ้านก่อตั้งขึ้นก่อนหน้าหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่หลายปี ถือเป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลือซอกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปางมะผ้า และประชากรกลุ่มแรก ๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากหมู่บ้านกิดสามสิบ (ซึ่งอยู่ในข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยว่าควรจะมีวิธีการคิดและเลือกพื้นที่หมู่บ้านที่คล้ายคลึงกัน) ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำบนที่สูงซึ่งมีภูมิประเทศแบบคาร์สต์ (Karst) หรือพื้นที่ที่มีหินปูนเป็นส่วนประกอบหลัก ลักษณะของพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณขอบของหลุมยุบขนาดใหญ่ การกระจายตัวของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นแบบรวมกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) แต่ด้วยปริมาณประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มทำให้ต้องกระจายออกไปที่หลุมยุบใกล้เคียง ๆ กัน สภาพจึงมีลักษณะที่ดูเหมือนกับตั้งอยู่บนสันเขาเล็ก ๆ 2 สัน แหล่งน้ำของหมู่บ้านเป็นบ่อน้ำที่ขุดจากบริเวณใกล้เคียง ๆ หมู่บ้าน

ระดับความสูงประมาณ 1,004 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง คุณสมบัติของหมู่บ้านที่เหมาะสมสำหรับตั้งถิ่นฐานประกอบด้วยพื้นที่ที่กว้างขวางเพียงพอต่อการรองรับประชากรจำนวนมาก¹⁶

ข.บ้านหนองผาเจ้า

หมู่บ้านก่อตั้งขึ้นก่อนหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป มีประชากรบางส่วนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านน้ำบ่อสะเป เช่นเดียวกับหมู่บ้านกีดสามสิบ เป็นที่น่าเสียดายว่าผู้วิจัยไม่มีข้อมูลของหมู่บ้านนี้ที่ละเอียดถี่ถ้วนนอกจากลักษณะพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านว่าอยู่บริเวณขอบของหลุมยุบบนยอดเขา¹⁷ แต่มีพื้นที่ค่อนข้างแคบ ระดับความสูงประมาณ 900 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ชาวบ้านหลายคนบอกว่าพื้นที่ตั้งบ้านหนองผาเจ้าเป็นพื้นที่ที่ถูกต้องตามหลักความเชื่อของชาวอีสาน และมีน้ำใช้พอเพียงตลอดทั้งปี แต่พื้นที่แคบเกินไป การกระจายตัวของหมู่บ้านเป็นแบบเกาะกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) หมู่บ้านมีลักษณะถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม แยกตามหลุมยุบ 2 แห่ง

ค.บ้านหนองตอง

การก่อตั้งหมู่บ้านเริ่มต้นจากชาวบ้านต้องการแสวงหาที่ทำกินใหม่จึงได้แยกลงไปตั้งหมู่บ้านใหม่ข้างล่าง ประกอบกับเป็นช่วงที่เริ่มมีคนอาศัยอยู่บริเวณบ้านสบป่องและ หน่วยงานราชการเข้ามาตั้งหน่วยงานจนกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนในแถบนี้ ลักษณะของพื้นที่เป็นที่ลาดไหล่เขา ระดับความสูงประมาณ 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง แหล่งน้ำใกล้หมู่บ้านประกอบด้วยลำห้วยสายหลักชื่อห้วยตอง แหล่งน้ำซับใกล้หมู่บ้าน และบ่อน้ำตื้นจำนวน 2 บ่อ การกระจายตัวของหมู่บ้านเป็นแบบเกาะกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement) ผสมกับแนวยาว (Linear Settlement) ซึ่งเป็นการขยายตัวตามแนวยาวตามลาดของสันเขา

ง.บ้านน้ำริน

เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์อีสานที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปางมะผ้าตั้งแต่สมัยแรก ๆ เป็นการอพยพที่เริ่มมาจากอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่อำเภอปายแล้วจึงข้ามมาอยู่บริเวณหมู่บ้านน้ำริน สภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ลาดไหล่เขา ที่ถือว่าเป็นเชิงเขาก่อนที่จะขึ้นสู่สันเขาใหญ่ที่กั้นระหว่างพื้นที่สูงเขตอำเภอปางมะผ้าและที่ราบขนาดใหญ่ของอำเภอปาย ระดับความสูงประมาณ 850 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีแหล่งน้ำหลักของหมู่บ้านเป็นลำห้วย 2 สาย คือ ห้วยแม่อุ่มองที่ห่างหมู่บ้านไปประมาณ 2 กิโลเมตร และห้วยน้ำริน ไหลผ่านเข้าไปในหมู่บ้านจัดเป็นลำห้วยสายหลัก การกระจายตัวของหมู่บ้านเป็นแบบเกาะกลุ่มอยู่เป็นกระจุก (Cluster Settlement)

¹⁶ จำนวนประชากรของหมู่บ้านกีดสามสิบสำรวจเมื่อปี พ.ศ.2546 1,123 คน

¹⁷ จากแผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000 ฉบับแก้ไขรายละเอียดสำคัญเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2535 ที่ได้กำหนดตำแหน่งของหมู่บ้านหนองผาเจ้าไว้ด้วย แต่ผู้วิจัยเห็นว่าแผนที่ฉบับนี้มีความคลาดเคลื่อนสูงโดยเฉพาะตำแหน่งของหมู่บ้าน เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับตำแหน่งพิกัดของหมู่บ้านกีดสามสิบ และหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปที่ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือกำหนดตำแหน่งจากดาวเทียม (เครื่องจับ GPS) พบว่าทั้ง 2 หมู่บ้านมีความคลาดเคลื่อนกว่า 10 กิโลเมตร

ตารางที่ 6.1 แสดงข้อมูลลักษณะพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่ และหมู่บ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอในอ.ปางมะผ้า

ชื่อหมู่บ้าน	ตำแหน่ง (พิกัดกริด UTM)	ระดับความสูง (จากระดับน้ำทะเล ปานกลาง)	ระยะห่างจาก แหล่งน้ำ (เมตร)	ลักษณะของพื้นที่
น้ำบ่อสะเป่	47Q MB 154 566	982	2,000, 1,000 และ 500	ขอบของหลุมยุบบนยอดเขา
กีดสามสิบ	47Q MB 153 465	1,004	-	ขอบของหลุมยุบบนพื้นที่สูง
หนองผาจ่า	47Q MB 198 549	900	~1,000	ขอบของหลุมยุบ
หนองตอง	47Q MB 224 568	700	ไหลผ่าน หมู่บ้าน	ที่ลาดชันเขาแคบ ๆ
น้ำริน	47P MB 224 568	850	ไหลผ่าน หมู่บ้าน	ที่ลาดชันเขาที่มีลักษณะ คล้ายเป็นแอ่ง (ที่ราบหุบเขา)

ตามสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอต่าง ๆ พบว่ามีลักษณะภูมิประเทศหลัก ๆ อยู่ 2 แบบ คือ บริเวณขอบของหลุมยุบ และบริเวณที่ลาดชันเขาหรือไหล่เขา ซึ่งถ้ามองตามสภาพที่เห็นด้วยตาพบว่า ต่างก็เป็นพื้นที่ซึ่งมีเทือกเขา หรือสันเขาเล็ก ๆ โอบรอบพื้นที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ อันเป็นลักษณะที่สำคัญทางความเชื่อ ในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานซึ่งจะนำเสนอในหัวข้อต่อไป สำหรับแหล่งน้ำของหมู่บ้านไม่ได้จำเป็นว่าต้องเป็นลำ ห้วย แต่ชาวบ้านจะพยายามหาแหล่งน้ำอื่นทดแทนเช่นแหล่งน้ำซับ หรือจุดบ่อน้ำแทน โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็น ขอบของหลุมยุบ

6.3.1.1 ความเชื่อในการเลือกตั้งถิ่นฐาน

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานมีผลอย่างมากต่อการเลือกพื้นที่ ในการเลือกพื้นที่ตั้งแต่ครั้ง มักจะเป็นการปรึกษาร่วมกันของคนหลาย ๆ คน ทั้งผู้อาวุโส หมอผี ผู้นำ และผู้ที่รู้ธรรมเนียมโบราณ ลักษณะของ พื้นที่ตั้งถิ่นฐานได้รับอิทธิมาจากความเชื่ออย่างมาก บางครั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านอาจไม่สามารถ ระบุได้อย่างเฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นสันเขา หรือเทือกเขาในลักษณะใด ดังเช่นการเลือกพื้นที่สันเขาสาขาระดับต่ำ ของชาวมูเซอคำ แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอแล้วสิ่งที่ระบุได้อย่างแน่นอนจะเป็นลักษณะเท่าที่เห็นได้ด้วยตา

6.3.1.1.1 ข้อห้ามและข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลือกพื้นที่

ก.ข้อห้าม ในหัวข้อนี้เป็นข้อห้ามหลัก ๆ ที่มีผลต่อลักษณะของพื้นที่ทางด้านภูมิศาสตร์ โดยรวมในการเลือกตั้งถิ่นฐานแบ่งออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

- 1.ห้ามตั้งบ้านเรือนบริเวณที่เป็นก๊วคอย แต่ก็ยังพื้นที่ที่เป็นก๊วคอยบางแห่งเป็นข้อยกเว้น เช่น ก๊วคอยที่ด้านหลังมีคอยสูงขึ้นมาบังก๊วไว้ ซึ่งจะเป็นคอยที่ช่วยบังลมที่จะพัดผ่านก๊วคอย
- 2.ห้ามตั้งบ้านบริเวณที่มีก๊วตรงกัน 2 ก๊ว เชื่อเป็นทางผ่านของผี

3.ห้ามตั้งบ้านบริเวณสบห้วย ตั้งแต่ 2 ห้วยขึ้นไป ว่ากันว่าแม่แต่ทำนยังทำได้ไม่ดี แล้วตั้งบ้านเรือนจะดีได้อย่างไร

ข.พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับเลือกตั้งหมู่บ้าน

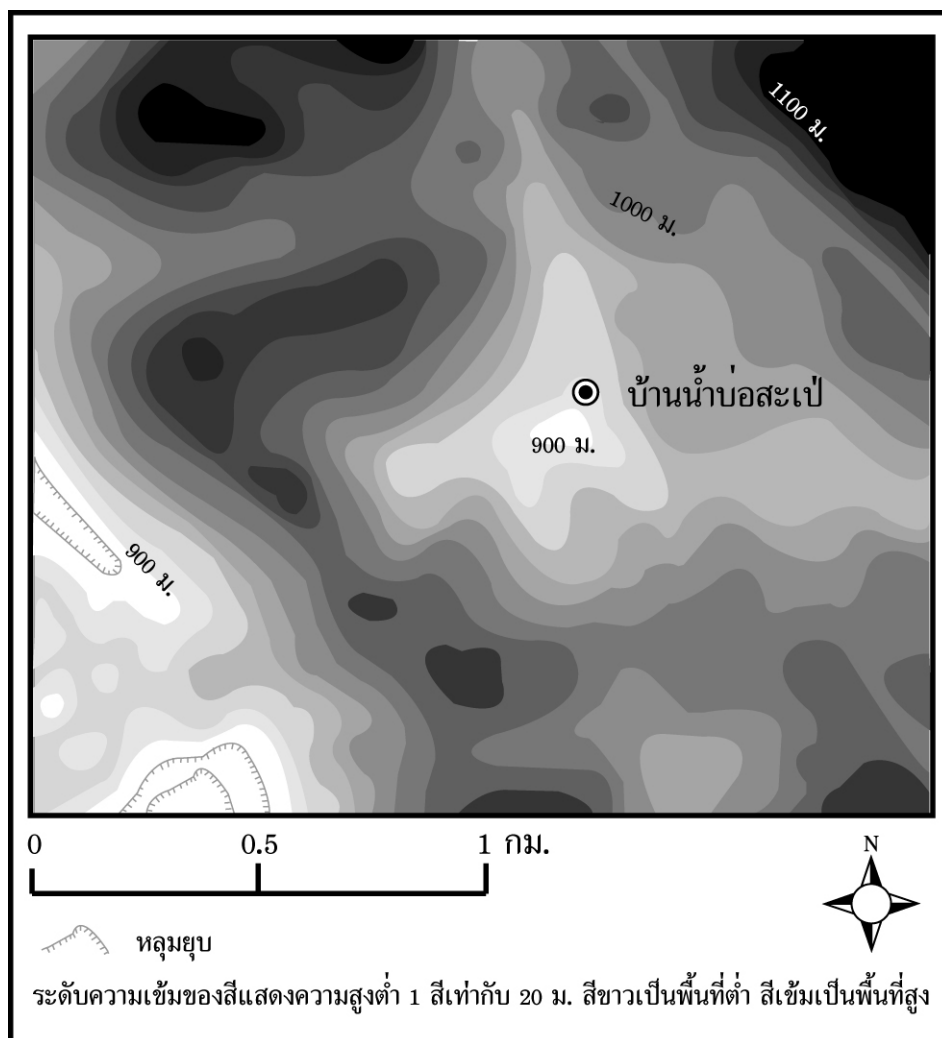
1.ควรเลือกพื้นที่ราบกว้าง ๆ ที่พอสำหรับตั้งบ้านเรือนได้มาก ๆ และมีภูเขาโอบรอบ เชื่อว่าจะทำให้เงินทองเข้ามาแล้วไม่ออกไปไหน บางคนก็ว่าภูเขาที่โอบรอบเปรียบเสมือนกับอ้อมอกของพ่อแม่

2.ลักษณะพื้นที่ที่ดีมาก ๆ เป็นที่ราบซึ่งมีภูเขาโอบอยู่รอบ แล้วตรงกลางของที่ราบควรมีภูเขา ลูกโคดอีก 1 ลูก ยอดตัด เรียกกันว่าเป็น “โต๊ะกินข้าว หรือ ชันโตก” ตัวอย่างของพื้นที่เช่นนี้เป็นพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปในปัจจุบัน จะพบว่ามีหน้าผา และภูเขาหินปูนโอบอยู่รอบหมู่บ้าน แล้วคอยตรงกลางแอ่งหลุมยุบในหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งโบสถ์ของศาสนาคริสต์นี้เป็นภูเขาหินปูนลูกโคดยอดตัดนี้เองที่เรียกว่าโต๊ะกินข้าว



รูปที่ 6.20 ภูเขาลูกโคดที่เรียกว่า “โต๊ะกินข้าว” หรือ “ชันโตก” ที่เชื่อว่าเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้านที่ดี

3.เลือกพื้นที่สันเขาซึ่งมีลำห้วยหรือลำน้ำขนาบอยู่ทั้ง 2 ข้าง ถือว่าเป็นที่ดี แต่หาได้ยากมาก เพราะคอยหรือสันเขาแบบดังกล่าวมักจะเป็นสันเขาเล็ก ๆ แคบ ๆ ที่ไม่พอสำหรับตั้งหมู่บ้านของชาว ลีซอ ซึ่งมักจะประกอบไปด้วยกลุ่มเครือญาติมีพี่น้องมากมาย



แผนที่ 6.2 แสดงพื้นที่เหมาะสำหรับตั้งถิ่นฐานของชาวลิซอ

จากตัวอย่างแผนที่ 3.2 แสดงลักษณะของพื้นที่ที่บ้านน้ำบ่อสะเป่มีลักษณะที่ดีตามความเชื่อของชาวลิซอ คือพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบขนาดค่อนข้างใหญ่ และล้อมรอบด้วยเทือกเขา ดังแผนที่ตัวอย่าง พื้นที่หมู่บ้านเป็นหลุมยุบขนาดใหญ่บนยอดเขา ส่วนเทือกเขาที่ล้อมรอบนั้นคือขอบของหลุมยุบที่ประกอบด้วยหน้าผาหินปูนสูงชัน

หลังจากเลือกพื้นที่ที่จะตั้งหมู่บ้านแล้วจะถึงขั้นตอนการเสี่ยงทาย เริ่มแรกเลือกพื้นที่เสี่ยงทายแล้วทำกรรมองสำหรับดำข้าว ที่บริเวณข้าง ๆ กรรมองจะนำข้าวสาร 7 เม็ดมาวางเรียงกันไว้รอบโดยมีกิ่งไม้ปักไว้ตรงกลาง เอาภาชนะครอบไว้แล้วจุดธูปอธิษฐาน รอนกว่าธูปจะดับหมดแล้วจึงเปิดภาชนะดูว่าหากเม็ดข้าวสารเคลื่อนไปเกาะอยู่บนไม้ หรือยังคงตั้งอยู่ที่เดิมเชื่อว่าสามารถตั้งหมู่บ้านตรงนั้นได้ แต่ถ้าหากเม็ดข้าวสารกระจายออกไปไม่เกาะกลุ่มเหมือนตอนที่วางเรียงไว้แสดงว่าไม่สามารถเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านตรงนั้นได้ ในการเลือกพื้นที่ใหม่โดยมากแค่เพียงขยับพื้นที่เสี่ยงทายออกไปบริเวณใกล้ ๆ กันเท่านั้น ไม่ได้บังคับว่าจะต้องเลือกพื้นที่ใหม่ที่อยู่ห่างออกไป

6.3.1.2 บ้านเรือน

โครงสร้างของบ้านเรือนสร้างด้วยไม้เป็นองค์ประกอบหลัก รูปแบบการสร้างมีอยู่ 2 แบบ เป็นแบบที่สร้างติดพื้นซึ่งเป็นแบบดั้งเดิม และบ้านที่สร้างเป็นยกพื้นมีได้ฉุนที่เป็นการประยุกต์และเคยมีการทำกันมาบ้างในอดีตแต่พบน้อย ส่วนของโครงสร้างมีโครงสร้างหลักเป็นไม้จริงเป็นเสา และคาน บ้านหลายหลังใช้ไม้สักจากป่าลึกไกลไปจากหมู่บ้าน มีการซื้อขายกันโดยคนที่ตัดจะบอกตำแหน่งของไม้ให้กับผู้ซื้อไปชักลากออกมาจากป่าเอง ส่วนที่เป็นผนังบ้านใช้ไม้ไผ่ที่ตีเป็นฟากกัน บางคนใช้แผ่นไม้จริงทั้งแผ่น หรือใช้อิฐบล็อกก่อเป็นผนังส่วนล่าง

หลังคาบ้านในอดีตใช้ใบคาที่ขึ้นอยู่ตามไร่เป็นหลักซึ่งชาวบ้านต้องเปลี่ยนหลังคาทุก ๆ 1-2 ปี แต่ถ้าหากนำมาเย็บดี ๆ ก็สามารถใช้งานได้ถึง 3 ปี ช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับเปลี่ยนหลังคามากที่สุดเป็นช่วงปลายฤดูหนาวหลังการเก็บเกี่ยว ใบคาที่เก็บมาบางแห่งยังสดอยู่หลังจากที่เย็บแล้วจะทิ้งไว้ให้แห้ง การมุงหลังคาจะร้อยยึดไว้ด้วยเส้นดอกระหว่างคันทองใบจากและโครงหลังคา



รูปที่ 6.21 แม่เต่าแบกใบคากลับไปมุงหลังคา



รูปที่ 6.22 เด็กหนุ่ม ๆ ช่วยกันมุงหลังคาบ้านใหม่



รูปที่ 6.23 แบบบ้านแบบดั้งเดิมของชาวลีซอ มีคอกเลี้ยงม้าอยู่ด้านหน้าบ้าน

รูปแบบบ้านดั้งเดิมก่อนเป็นบ้านชั้นเดียวสร้างติดพื้นคล้ายกับบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พื้นบ้านเป็นดินธรรมดาแต่แน่นและแข็งเพราะใช้วิธีอัดดินโดยใช้น้ำเป็นตัวช่วยในการอัดก่อนที่จะสร้างบ้านจะต้องมีการขุดปรับพื้นที่ให้เสมอเรียบเท่ากันเสียก่อนแล้วจึงอัดดิน (เป็นสาเหตุว่าทำไมจึงนิยมทำกันในฤดูฝน เพราะน้ำที่ใช้สำหรับอัดพื้นบ้านต้องใช้ปริมาณมาก ถ้าต้องไปขนน้ำอาจต้องใช้เวลานาน แต่ช่วงที่ทำนี้ต้องเว้นให้ดินแห้งเป็นช่วง ๆ แล้วใช้น้ำอัดซ้ำ ๆ หลายครั้ง



รูปที่ 6.24 พื้นที่ในบ้านเป็นทั้งห้องครัวบนพื้นที่นอนบนแคร่ยกพื้น และยกพื้นที่เก็บผลผลิต

การแบ่งพื้นที่ใช้งานของบ้านประกอบด้วยส่วนที่พักอาศัย ห้องครัว และที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืชที่จะใช้เพาะปลูกในปีถัดไป แต่ละส่วนได้แบ่งกันออกเป็นห้อง รูปแบบของบ้านเป็นบ้านหลังเดียวเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าห้องกลางของบ้านมักจะเป็นห้องนอนของเจ้าของบ้านเมื่อเดินพื้นประตูบ้านเข้าไปจะพบกับตั่ง/เตียงนอนของเจ้าของบ้านตั้งอยู่ตรงกับประตูบางครั้งใช้เป็นที่รับรองแขก ที่พื้นหน้าตั่งนี้มักจะพบร่องรอยของกองไฟที่ก่อเพื่อให้ความอบอุ่นยามค่ำคืน บางหลังใช้เป็นที่พักประกอบอาหารไปด้วยจึงมีหิ้งไม้ไผ่ที่แขวนไว้เหนือเตาไฟในห้องนอนนี้ด้วย ความแตกต่างของห้องครัวบ้านลีซอจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเห็นจะเป็นกองไฟที่นิยมก่อบนพื้นบ้านนั้นเลยโดยไม่ได้ทำกระบะสำหรับกองไฟเฉพาะ และนิยมใช้เตาอั้งโล่เพื่อความเคลื่อนย้ายที่สะดวก บางครั้งห้องครัวจะใช้พื้นที่ในห้องข้าง ๆ ติดกับห้องนอนซึ่งสามารถเดินทะลุถึงกันได้มีเพียงผนังกันห้องเฉพาะส่วนที่ใช้นอน ปีกอีกด้านของบ้านนิยมใช้เป็นห้องสำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์ของผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ เช่น ข้าว ข้าวโพด และถั่ว เป็นต้น ปีกที่เก็บเมล็ดพืชนี้มีทั้งที่แบ่งเป็นห้อง

อย่างชัดเจน และแบบที่อยู่ในห้องเดียวกับห้องนอนเพียงแต่ยกพื้นแยกไว้ต่างหาก เพื่อป้องกันความชื้นที่จะแผ่ขึ้นจากพื้นดิน ในบ้านหลายหลังที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นมักจะมีหมอน้ำเล็ก ๆ สำหรับเก็บน้ำกินไว้ด้วยเพื่อความสะดวกและเป็นการกักเก็บน้ำใช้ภายในบ้าน

ที่ด้านหน้าบ้านมักจะทำชายคาเล็ก ๆ ขึ้นออกมา เพื่อกันแดด กันฝนที่เจ้าของบ้านและสมาชิกในบ้านมักจะ ออกมานั่งเล่นพูดคุย หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น แกะเมล็ดพืช และใช้รับรองแขก พื้นดินบริเวณนี้มีการปรับอัดดินให้ แน่นแข็งเช่นเดียวกัน ในกรณีที่บ้านมีการปรับระดับ พื้นบ้านเนื่องจากพื้นที่ระดับที่แตกต่างกันมากก็อาจจะใช้ หินก้อนใหญ่ ๆ หลายก้อนอัดเป็นฐานก่อนเพื่อใช้ถมดิน แล้วใช้ไม้หรือไม้ไผ่สานทำเป็นเขื่อนกันดินที่เป็นฐานของ บ้าน บริเวณหน้าประตูบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำระดับมักจะ สร้างอาคารโปร่งเล็ก ๆ ที่สร้างด้วยไม้ไผ่เป็นโครงและ มุงด้วยใบจากสำหรับเป็นที่เลี้ยงม้า และไก่



รูปที่ 6.25 ร่องรอยของพื้นบ้านที่แข็งแรงที่หลงเหลืออยู่

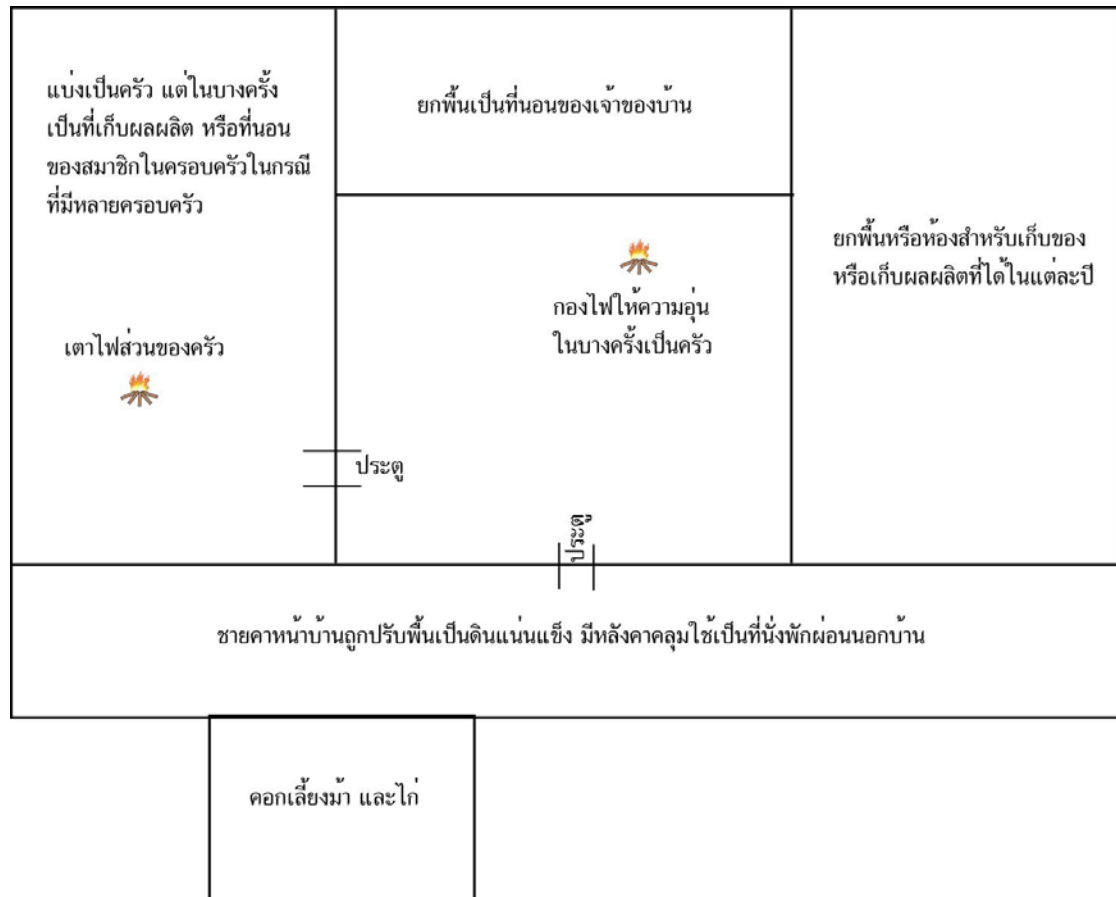
สำหรับบ้านที่สร้างยกพื้นสูงมีการใช้พื้นที่ด้านในบ้านคล้ายกับบ้านแบบดั้งเดิม ที่มักจะเป็นห้องเดี่ยว กว้าง ๆ สำหรับเป็นที่นอนของสมาชิกในครอบครัว และแบ่งปีกด้านหนึ่งสำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์ ส่วนใต้ถุนบ้าน ซึ่งกันเป็นห้องที่ติดตั้งพื้นเช่นเดียวกับบ้านแบบดั้งเดิม อาจใช้เป็นห้องนอนของสมาชิกบางคนและที่เก็บผลผลิต

ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างบ้านเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทิศทางของบ้าน ที่ครอบคลุมถึงบ้านทุกหลังใน หมู่บ้าน

1. ห้ามตั้งบ้านโดยที่ประตูบ้านหันเข้าหากัน ทำให้สังเกตได้ว่าจั่วบ้านในหมู่บ้านหันไปทางทิศเดียวกัน ในรายละเอียดของโครงสร้างหลังคา ส่วนที่เป็นคานและไม้ไผ่บ้านจะหัน โคนและปลายไม้ไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งหมู่บ้าน และเป็นเหตุผลที่ว่าเหตุใดกลุ่มบ้านที่ขยายตัวออกไปทางสันเขาเตี้ย ๆ ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านจึงต้อง หันประตูบ้านไปฝั่งทิศใต้ซึ่งทำให้กลุ่มบ้านนี้มีลักษณะหันหลังบ้านให้กับกลุ่มบ้านหลักที่อยู่ต่ำลงมา

2. ห้ามหันประตูบ้านไปทางหอเจ้าเมือง

3. ห้ามตั้งบ้านตรงกับกั้วคอย และห้ามหันประตูบ้านไปทางกั้วคอยถ้าสร้างจะทำให้เกิดเจ็บป่วย



แผนผังที่ 6.1 แสดงการใช้พื้นที่ภายในบ้านของชาวลีซอ

6.3.2 พื้นที่ป่าช้าของหมู่บ้าน

การทำศพของชาวลีซอมีอยู่ 2 กรณี ถ้าหากตายด้วยกรณีปกติทั่วไป เช่น เจ็บป่วย แยกตาย ถือว่าเป็นการตายดี แต่ถ้าหากตายกะทันหันหรือตายไม่ดีจะทำพิธีเผาศพ มีข้อยกเว้นอยู่ว่าถ้าหากตายในเดือน 9 เป็นเดือนที่ต้องทำพิธีเผาศพเพียงอย่างเดียว คนเฒ่าคนแก่สั่งสอนกันมาว่า “คนตายเดือน 9 ห้ามฝังขี้ดิน พอผ่านเดือนนี้ไปแล้วถึงจะฝังได้ จะเอากระดูกไปฝังต่อก็ได้”¹⁸

¹⁸ สัมภาษณ์นายเบญจะเลาอี อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

พื้นที่ฝัของชาวลิซอไม่ได้แบ่งเป็นป่าช้าเฉพาะอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ มูเซอดำ มูเซอแดง หรือกะเหรี่ยง แต่เป็นการเลือกพื้นที่สำหรับฝัเฉพาะบุคคลเหมือนกับการเลือกที่ฝัของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง (และดูเหมือนจะคล้ายคลึงกับการทำศพตามประเพณีจีนอีกด้วย) การเลือกพื้นที่ฝัจะประณีตและบรรจงมาก ๆ เมื่อ



รูปที่ 6.26 พื้นที่หลุมฝัที่ถูกล้อมรั้วไว้ ของชาวบ้านน้ำบ่อสะเป

ผู้ตายแต่งงานมีลูกหลานแล้ว เพราะชาวลิซอเชื่อว่าถ้าหากบรรพบุรุษได้รับการฝัในพื้นที่ดี ๆ ก็จะส่งผลให้ลูกหลานมีชีวิตที่ดี หมายถึงความร่ำรวยมีเงินทองมาก ๆ ด้วย ส่วนคนตายที่ยังไม่มีลูกหลานจะเลือกฝัตรงไหนก็ได้

พื้นที่คอยลูกหนึ่งอาจถูกเลือกให้เป็นสถานที่ฝัศพได้มากกว่า 1 คนขึ้นไป แต่ก็มีข้อแม้ว่าจะต้องเป็นคนในตระกูลเดียวกันและต้องตั้งอยู่ห่างพอสมควร บางครั้งถ้า

หากไม่มีทางเลือกคนต่างตระกูลก็สามารถนำมาฝัในคอยลูกเดียวกันได้แต่ต้องห่างไปมาก ๆ อันเนื่องมาจากเหตุผลว่าเมื่อฝัศพญาติผู้ตายได้วางพื้นที่รอบ ๆ หลุมศพไว้และกันเป็นคอกไว้เป็นสัญลักษณ์ว่าได้วางที่ไว้ให้กับคนตายได้ใช้เพาะปลูกในโลกหน้าแล้ว ถ้าหากมีคนอื่น (จากตระกูลอื่น) มาฝัใกล้กันก็จะกลายเป็นมาแย่งพื้นที่ทำกิน หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ลูกหลานก็จะเดือดร้อนได้

บริเวณที่ฝัศพนอกจากจะเป็นปูนดินสูงแล้วยังมีการล้อมคอกกันไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของหลุมศพเพื่อกันไม่ให้คนอื่นเข้าไปรบกวน (บางครั้งมีการรบกวนที่ฝัศพโดยการวางไร่ล่าเข้าไป) หากเกิดกรณีนี้ลูกหลานจะต้องเจรจากับผู้บุกรุกให้หยุดการกระทำเสีย หลังจากนั้นถ้าซ่อมแซมได้ก็ต้องทำเสีย คนเฒ่าคนแก่กล่าวกันว่า “ถ้าหากลูกหลานเจ้าของหลุมศพปรับเงินคนที่บุกรุกแล้ว มันจะเท่ากับได้ขายพื้นที่หลุมศพที่คืนนั้นไปแล้ว ต่อไปโชคหรือความร่ำรวยที่เกิดจากพื้นที่หลุมศพก็จะหายไป ชาวลิซอส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยปรับเงินผู้บุกรุกหลุมศพ นอกจากจะกล่าวคำเตือนแล้วให้หยุดการบุกรุก”¹⁹

¹⁹ สัมภาษณ์นายอาหู่กะหละ เลาลี อายุ 65 ปี (อ้างแล้ว)



รูปที่ 6.27 หลุมฝังศพของชาวลิซอที่นับถือศาสนาคริสต์ มีความแตกต่างจากชาวลิซอที่เป็นพุทธ
เพียงไม้กางเขนที่สลักชื่อและคำไว้อาลัยตามประเพณีของคริสต์ศาสนิกชน

วิธีการเลือกพื้นที่ฝังศพมักจะเลือกพื้นที่คล้ายกับที่ตั้งของหมู่บ้าน คนที่จะเลือกได้ต้องมีคาถาอาคมอยู่พอสมควร แล้วทำการเลือกไว้ตั้งแต่ช่วงที่ยังมีพิธีศพอยู่ บางครั้งกว่าจะได้พื้นที่ถูกใจทั้งคนเลือกและคนตาย (ในกรณีคนตายเลือกเกิดจากการเสียชีวิต) ต้องใช้เวลา 2-3 วัน ลักษณะของพื้นที่ที่ดีตามความเชื่อของชาวลิซอแยกออกเป็นลักษณะเด่น ๆ เป็นหัวข้อ ดังนี้

1.พื้นที่ราบมีดอยล้อมรอบ (คล้ายกับพื้นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน) แล้วไหลเขาทอดยาวไปบริเวณส่วนกลางของที่ราบซึ่งมีดอยล้อมรอบ ลักษณะแบบนี้มักจะเลือกให้กับคนตายที่มีลูกหลาน เชื่อว่าจะทำให้ลูกหลานอยู่ดี มีเงินทองใช้ดี แต่สำหรับคนที่ยังไม่แต่งงานจะไม่เลือกพื้นที่แบบนี้ ยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมอีกว่าถ้าหากที่ปลายดอยมีบ่อหรือหลุมเล็กที่ไม่มีก้อนหินกั้นขวาง แล้วมีน้ำด้วยจะยิ่งดีเชื่อว่าสามารถเก็บเงินทองดี แต่ถ้าเป็นถ้ำจะกลับกลายเป็นไม่ดีทันที หรือหากกลายเป็นธารน้ำไหลเชื่อว่าจะทำให้เงินทองไหลไปหมด และถ้าหลังดอยที่ล้อมรอบอยู่มีภูเขาสูงที่สามารถมองกลับมาเห็นพื้นที่ฝังศพได้ตรงนั้นจะดีมาก ๆ ตัวอย่างของพื้นที่ในลักษณะข้างต้นคือที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณด้านทิศเหนือของหมู่บ้านที่เป็นไหล่เขา พื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะตรงกับพื้นที่ดี ๆ ในความหลายประการคือ เป็นที่ลาดไหล่เขาที่ทอดยาวลงไปสู่ที่ราบซึ่งมีดอยโอบรอบ

2.ดอยยาว ๆ ที่มีน้ำขนาบข้าง แต่หาไม่ค่อยได้ เพราะพื้นที่ที่ต้องการควรจะเป็นสันเขาที่สูงใหญ่ แต่เท่าที่มีจะเป็นเพียงสันเขาสาธารณะระดับต่ำซึ่งเคยกินไปสำหรับชาวลิซอ

3. สันเขาที่มีคอยสูงชันอยู่ทั้งด้านหัวและท้าย ที่คอยลักษณะนี้เวลาฝั่งศพจะหันด้านศีรษะของคนตายไปไว้ทางที่อยู่สูง เปรียบว่าศีรษะคนตายหนุนคอยที่อยู่สูงและส่วนปลายเท้าขึ้นเขาคอยอีกด้านไว้
4. พื้นที่ที่ห้ามฝังศพเป็นสันเขายาวที่ด้านข้างชันอยู่ด้วยก้วคอย (ข้อห้ามเหมือนกับการตั้งถิ่นฐาน)
5. ไม่เลือกพื้นที่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านเป็นที่ฝังศพ เชื่อว่าถ้าหากฝังด้านนี้คนในหมู่บ้านจะตายตามไปด้วย

ลักษณะเด่นของหลุมศพที่ทำให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากหลุมศพของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในขณะนั้น หลุมศพของชุมชนแห่งนี้มีรูปร่างของหลุมที่เปลี่ยนที่ขุดตัวลงจากกาลเวลาที่ผ่านไปแล้วทำให้ดินที่ถูกลำมา กลบฝังขุดตัว และมั่งที่มีรูปแบบการฝังศพคล้ายกับลักษณะที่เป็นแบบเฉพาะบุคคลไม่ได้ฝังรวมกัน แต่หลุมศพของมั่งจะมีขนาดเล็กกว่า อีกทั้งบนหลุมศพจะเรียงก้อนหินไว้เป็นชั้น ส่วนของศีรษะรูปร่างของหลุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่มีการมุดดินขึ้นมาสูง ส่วนที่ด้านปลายเท้าจะสูงกว่าด้านศีรษะ แล้วทางด้านปลายเท้าจะวางก้อนหิน 2 ก้อนเรียงกันเป็นสัญลักษณ์แทนประตู ที่ปากทางของประตุนิยมดินไม้เล็ก ๆ พวกหญ้าหรือดอกไม้ไว้เป็นการประดับหลุมศพ หลุมศพจะยังคงรูปร่างเป็นมุดดินสูงไปนานถึง 3-4 ปีขึ้นไปถ้าหากไม่มีใครไปรบกวน

6.3.3 พื้นที่เกษตรกรรม

พื้นที่เกษตรกรรมอยู่ตามสันเขาและหลุมยุบโดยรอบหมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่หลุมยุบที่ชาวบ้านหลายคนบอกว่ามีดินที่อุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่อื่น ๆ อยู่ มีจุดสังเกตอยู่ที่เนื้อดินของดินถ้าหากเป็นดินฝุ่นสีแดงที่อ่อนนุ่ม แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดิน ระยะทางจากหมู่บ้านไปพื้นที่เกษตรกรรมไม่ไกลกันมากนัก จึงไม่ค่อยจำเป็นต้องไปค้างคืน ไร่ที่ไกลที่สุดใช้เวลาเดินประมาณ 2 ชั่วโมง

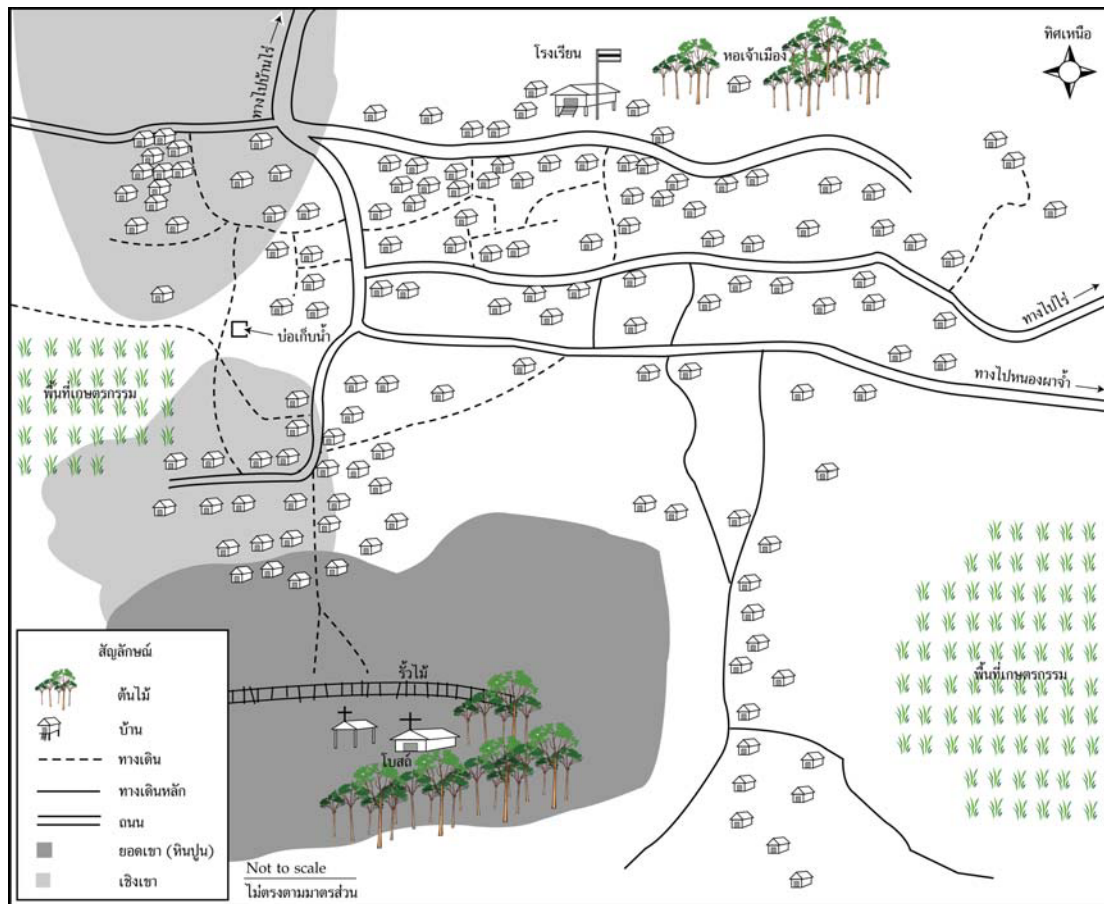
พื้นที่การเกษตรของบ้านน้ำบ่อสะเปอยู่ในภูมิประเทศแบบคาร์สต์ที่ประกอบด้วยหินปูนเป็นหลัก ซึ่งแทบจะไม่มีลำธารที่อยู่ในระบบน้ำผิวดินเลย จึงไม่พบร่องน้ำตามสันเขาและที่ราบลุ่มลำน้ำ เพราะการระบายน้ำจากพื้นที่ได้เข้าสู่ระบบทางน้ำใต้ดิน ลักษณะของพื้นที่จึงเป็นเทือกเขาสูงใหญ่ติดต่อกันไปเรื่อย ๆ สลับกับหลุมยุบตามยอดเขา ชาวบ้านได้อาศัยพื้นที่ราบตามยอดเขาเหล่านี้ในการทำเกษตรกรรม และ การเดินทางไปพื้นที่การเกษตรจากหมู่บ้านจึงไม่ลำบากเพราะเส้นทางบนภูเขาสามารถติดต่อกันได้หมดเมื่อเดินไล่เลาะจากสันเขาหนึ่งไปสู่อีกสันเขาหนึ่ง ความเหมาะสมของพื้นที่การเกษตรประเภทนี้คือครอบคลุมอาณาเขตค่อนข้างกว้าง ในบริเวณที่ไม่ใช่เขตสังคมพืชแบบป่าเขาหินปูนมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเกษตรกรรม

การใช้พื้นที่ในไร่ตามยอดเขามีเพียงเพิงพักหลังเล็ก ๆ ปลูกอยู่ในแปลงไร่แยกตามผู้ครอบครองที่ดิน ชาวของเครื่องใช้มีไม่มากเพราะเป็นเพียงที่พักชั่วคราวในยามทำไร่ เจ้าของอาจจะหากระบอกรหรือภาชนะใส่น้ำดื่มมาตั้งไว้ที่เพิงพักเพื่อกักเก็บน้ำไว้กินและใช้ นอกจากนั้นก็เป็นภาชนะใส่อาหาร แต่ไม่ค่อยเก็บเครื่องมือทำเกษตรกรรมเพราะเป็นของที่จำเป็นแต่ละบ้านมักมีเก็บไว้เพียงชุดเดียว หรือเครื่องมือบางประเภททั้งหมู่บ้านมีอยู่เพียงไม่กี่ชิ้น เมื่อถึงเวลาซึ่งจะต้องไปขอหยิบยืมมา เพิงพักที่สร้างนี้โดยมากทำจากไม้ไผ่ทั้งหลัง จะมีบ้างที่ใช้โครงสร้างจากไม้จริงแล้วส่วนประกอบอื่นทำจากไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยใบหญ้าคาที่หาเกี่ยวได้จากในไร่



รูปที่ 6.28 พื้นที่เกษตรกรรมรอบหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป

ในท้ายที่สุดของบทผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้านน้ำบ่อสะเปทุกท่านที่ให้ไมตรีจิตอันดีต่อการเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านของผู้วิจัย แม้ว่าจะมีอุปสรรคในการทำงานภาคสนามอยู่บ้างในเรื่องของการสื่อสารที่คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านหลายคนไม่สามารถสื่อสารได้ทั้งในภาษาไทยใหญ่ และภาษาลีซอ ในบางครั้งตัวล่ามเองที่ต้องใช้ถึง 2 คน ก็ยังไม่สามารถสื่อสารที่ตรงกันได้ จึงต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจนาน อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้มาในครั้งนี้ได้เปิดมุมมองและความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิตบนพื้นที่สูงให้กับผู้วิจัยว่า ความเข้าใจเดิมที่ว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงหลัก ๆ 2 แบบนั้น ต่างก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป และยังเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ซึ่งมนุษย์สามารถปรับและเลือกที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่



แผนผังที่ 6.2 แสดงการกระจายตัวของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป

ภาคผนวก ข.

ภาคผนวก ข.1

แหล่งโบราณคดีเนินเขาบ้านถ้ำลอด (เหนือ)

หมายเลขแหล่งโบราณคดี 3101^{*}(1/2548)

1. Location ที่ 1 คือ ยอดเนินเขาหลังโรงเรียนบ้านถ้ำลอด
2. Location ที่ 2 คือ ปลายเนินเขาทางด้านทิศตะวันตกห้วยสะพานข้ามลำน้ำกลางทางไปบ้านเมืองแพม

วันที่สำรวจ/ครั้งที่สำรวจ : 15 ก.ค. 2548/ ครั้งที่ 1

คณะสำรวจ : อุดมลักษณ์ สุนทรกุล เชิดศักดิ์ ตรียาภิวัฒน์ ชลวิทย์ ทองเจริญชัยกิจ สว่างพงศ์ วัฒนะสกุล และอดิศักดิ์ โรจน์เกษรสิน (คนนำทาง)

พิกัดทางภูมิศาสตร์ : 47Q 0424673 2164604

ระดับความสูง : 694 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ขนาดของแหล่งโบราณคดี: บริเวณ Location ที่ 1 ขนาดประมาณ 60,000 ตารางเมตร

Location ที่ 2 ขนาดประมาณ 10,000 ตารางเมตร

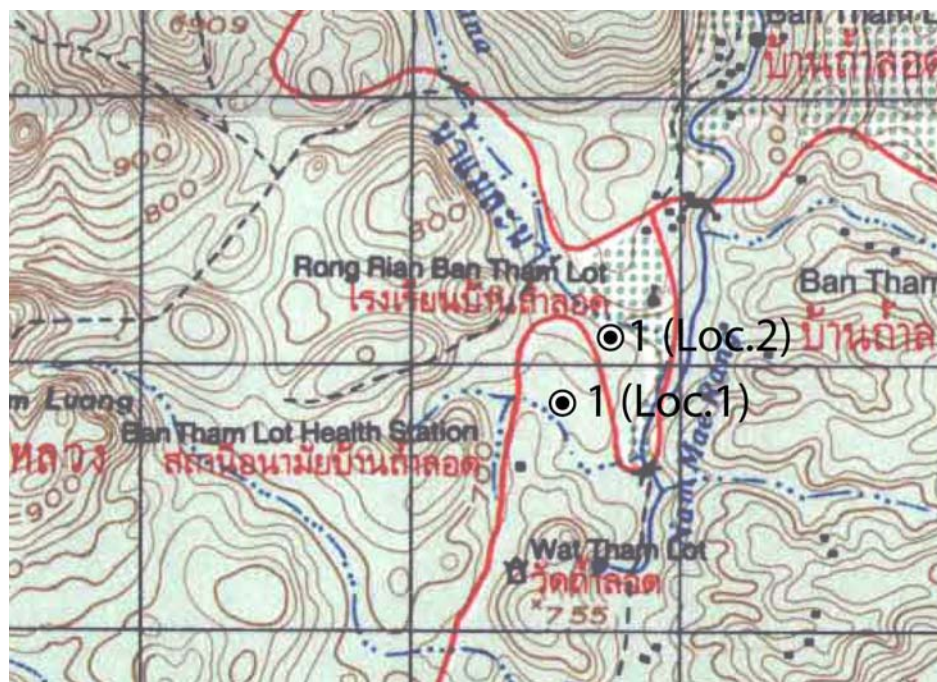
สถานที่ตั้ง : บ.ถ้ำลอด ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

อายุสมัย : ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่¹

โบราณวัตถุที่พบ: เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเครื่องมือหินกะเทาะทั้งที่เป็นเครื่องมือแกนหิน และสะเก็ดหิน

ปริมาณโบราณวัตถุ : เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน > 10 ชิ้น

เครื่องมือหินกะเทาะ > 10 ชิ้น



แผนที่ ข.1-1 แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดีถ้ำหลังโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

^{*} อ้างอิงกับหมายเลขแหล่งโบราณคดีในโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 2

¹ ในกรณีที่พบมีอายุหมายถึงการใช้พื้นที่ซ้อนกันในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ที่ใช้หินกะเทาะกับก่อนประวัติศาสตร์ยุคหิน

ประเภทแหล่งโบราณคดี : แหล่งที่อยู่อาศัย

เส้นทางการเดินทางสู่แหล่ง

เริ่มต้นเดินทางโรงเรียนบ้านถ้ำลอดซึ่งตั้งอยู่ในเขตห้วยบ้านเหนือเดินทางเข้าไปในเขตโรงเรียนบ้านถ้ำลอดมุ่งหน้าไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือด้านหลังอาคารเรียน ซึ่งเป็นเนินเขาที่ตั้งของถ้ำเก็บน้ำคอนกรีตประจำหมู่บ้าน ถ้ำเก็บน้ำนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด ทำการต่อน้ำประปาจากห้วยปางช้างอันเป็นลำห้วยสาขาที่ไหลลงมาจากเทือกเขาสันคำยทางด้านตะวันตกของหมู่บ้าน

ลักษณะที่ตั้ง

เป็นเนินเขาหินปูนเตี้ย ๆ ริมลำน้ำห้วยแห้ง ซึ่งเป็นลำห้วยสาขาหนึ่งของลำน้ำลาว และเมื่อพิจารณาจากแผนที่จะพบว่าส่วนที่พบแหล่งโบราณคดีเป็นเพียงส่วนยอดของเนินเขาเท่านั้น เพราะเนินเขาดังกล่าวเป็นสันเขาที่ทอดตัวตามแนวเหนือ-ใต้ ต่อเนื่องมาจากแนวเทือกเขาหินปูนทางด้านตะวันตกของลำน้ำลาว และพื้นที่ส่วนปลายของสันเขาทางด้านตะวันออกนี้เองที่เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านถ้ำลอด (บ้านเหนือ) ในปัจจุบัน ที่ปลายของสันเขาด้านตะวันออกบรรจบกับลำน้ำลาว ส่วนทางด้านทิศตะวันตกและใต้บรรจบกับลำน้ำห้วยแห้ง ส่วนทางด้านทิศเหนือเป็นที่ราบระหว่างภูเขาซึ่งถูกปรับเป็นพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านถ้ำลอด และต่อเนื่องเป็นเขตของภูเขาหินปูนลูกใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “คอยขุนนะ”

สภาพแหล่งโบราณคดี

บริเวณที่ทำการสำรวจหลัก ๆ ในเบื้องต้นคือยอดของเนินเขา (Location ที่ 1) สภาพโดยทั่วไปเคยถูกรบกวนจากมนุษย์มาบ้างเนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน แต่ในปัจจุบันมีการกันไว้เป็นพื้นที่สำหรับไหว้ผีป่าประจำปี ดังนั้นชาวบ้านจึงมีการใช้พื้นที่เพียงเพื่อเก็บหาเห็ดป่าในบางฤดูกาลเท่านั้น นอกจากนี้แล้วการสร้างถ้ำเก็บน้ำคอนกรีตจึงจำเป็นต้องมีการขุดวางท่อประปาจึงทำให้โบราณวัตถุที่อยู่ในดินบางส่วนถูกพลิกขึ้นมาอยู่บนหน้าดิน

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ยังหาขอบเขตที่แน่ชัดไม่ได้แค่พบเพียงโบราณวัตถุกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะเมื่อลองขุดตรวจลงไปบนพื้นดินลงไปในระดับ 25 เซนติเมตร ก็จะพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน อุปสรรคในการสำรวจครั้งนี้คือช่วงเวลาซึ่งเป็นฤดูฝนมีวัชพืชขึ้นปกคลุมดินอยู่เป็นอันมากทำให้ไม่สามารถบันทึกการกระจายตัวของโบราณวัตถุบนผิวดินได้

นอกจากบริเวณที่ตั้งของถ้ำเก็บน้ำคอนกรีตแล้ว พื้นที่ส่วนอื่น ๆ ถูกปกคลุมด้วยไม้ยืนต้นและวัชพืชคลุมดิน ในช่วงฤดูฝนสภาพค่อนข้างชื้นและจึงเต็มไปด้วยยุงและแมลงต่าง ๆ สภาพเนินเขาพบก้อนหินปูนหลากหลายขนาดกระจายอยู่ทั่วไป และพื้นที่ส่วนที่นอกเหนือจากก้อนหินปูนเป็นดินร่วนสีน้ำตาล

เนินเขาของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จะมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาแล้วในหลายยุคสมัย เพราะนอกจากพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้แล้ว บริเวณที่เป็นหมู่บ้านในปัจจุบันยังมีรายงานว่าเคยพบทั้ง เครื่องมือหิน เศษภาชนะดินเผา และกลองยาสูบดินเผา ในขณะที่สร้างบ้าน รวมทั้งการสำรวจในครั้งนี้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินอยู่บริเวณปลายเนินเขาทางด้านตะวันออกติดลำน้ำลาว (Location ที่ 2) ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงน่าจะมีปัจจัยหลาย ๆ ด้านที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

ข้อสังเกต:

1. เศษภาชนะดินเผาที่พบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีองค์ประกอบที่เป็นทรายค่อนข้างชัดเจน และมีอยู่ในปริมาณมากซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีที่โครงการโบราณคดีเคยสำรวจไว้ในพื้นที่อื่น (เช่นในเขตลุ่มน้ำของ และลุ่มน้ำลางตอนล่างในเขตหุบเขาบ้านไร่) ภาชนะดินเผาที่มีเนื้อดินลักษณะคล้ายกันที่พอจะเทียบเคียงได้ในขณะนี้คือภาชนะดินเผาเนื้อดินที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเพิงผา ถ้ำลอดโดยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูง ทำให้ผู้สำรวจตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเนื้อภาชนะดังกล่าวในเบื้องต้นว่า อาจเป็นลักษณะเด่นของภาชนะในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำลางตอนบน โดยรอบภูมิประเทศคาร์สต์ของหมู่บ้านถ้ำลอด

2. ประเภทของแหล่งโบราณคดีจากการสำรวจเบื้องต้นสันนิษฐานว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์



รูปที่ ข.1-1 และ ข.1-2 เศษภาชนะดินเผาที่ได้จากการสำรวจ



รูปที่ ข.1-3 สภาพพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีหลังโรงเรียนถ้ำลอด



รูปที่ ข.1-4 การทดลองขุดเจาะดูชั้นดินของแหล่งโบราณคดี

ภาคผนวก ข.2

แหล่งโบราณคดีดอยหม้อ

หมายเลขแหล่งโบราณคดี 3102* (2/2548)

วันที่สำรวจ/ครั้งที่สำรวจ : 18 ก.ค.2548 / ครั้งที่ 1

คณะสำรวจ : อุดมลักษณ์ สุนทรกุล ชลวิทย์ ทองเจริญชัยกิจ และอดิศักดิ์ โรจน์เกียรติสิน (คนนำทาง)

พิกัดทางภูมิศาสตร์ : 47Q 0424211 2164273

ระดับความสูง : 849 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ขนาดของแหล่งโบราณคดี: ประมาณ 10,000 ตารางเมตร

สถานที่ตั้ง : บ.ถ้ำลอด ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

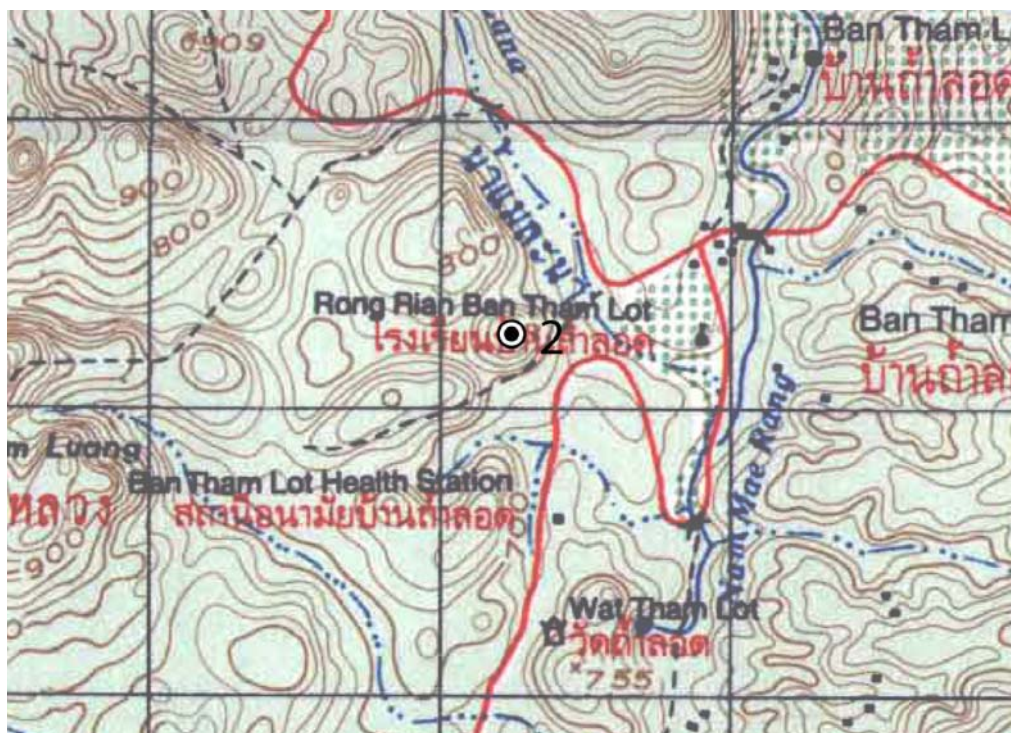
อายุสมัย : ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่¹

โบราณวัตถุที่พบ: เศษภาชนะดินเผาดิน และเครื่องมือหินกะเทาะทั้งที่เป็นเครื่องมือแกนหิน และสะเก็ดหิน

ปริมาณโบราณวัตถุ : เศษภาชนะดินเผาดิน > 10 ชิ้น

เครื่องมือหินกะเทาะ > 10 ชิ้น

ประเภทแหล่งโบราณคดี : แหล่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมศพ



แผนที่ ข.2-1 แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดีดอยหม้อหลังบ้านพืยอดชาย

* อ้างอิงกับหมายเลขแหล่งโบราณคดีในโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 2

¹ หลักฐานที่พบอาจเป็นกรณีเดียวกับแหล่งโบราณคดีหลังโรงเรียนบ้านถ้ำลอด

เส้นทางเดินทางสู่แหล่ง

จากบ้านถ้ำลอด (บ้านใหม่หรือบ้านใต้) เดินขึ้นไปทางด้านทิศเหนือของห้วยบ้านซึ่งเป็นร้านค้าของนายยอดชาย อภินันท์พิทยกุล ด้านหลังของร้านค้าจะมีภูเขาหินปูนลูกโดดอยู่หลายลูก แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีภูเขาหินปูนยอดแหลมที่ติดหลังบ้านและอยู่ริมน้ำห้วยแห้ง ด้วยลักษณะของภูเขาที่ค่อนข้างสูงชันและเป็นหน้าผาตัดเกือบตลอดทุกด้าน ดังนั้น เส้นทางที่สามารถขึ้นได้ง่ายที่สุดจึงต้องเดินอ้อมไปขึ้นอีกด้านหนึ่ง

จากบ้านร้านค้าของนายยอดชายเดินลัดเลาะออกไปทางด้านตะวันตกซึ่งติดกับบ้านไม้สักหลังใหญ่ของอดีตกำนันมณี เสดาสุวรรณ ข้างบ้านหลังนี้มีเส้นทางดินเล็ก ๆ ที่พบสำหรับคนเดิน ชาวบ้านใช้เดินไปทำไร่ ลึกเข้าไปในหุบเขา เดินตามทางเส้นนี้ขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือเรื่อย ๆ ส่วนด้านขวามือเป็นภูเขาที่ตั้งแหล่งโบราณคดี จนสุดทางจึงพบกับไร่ของชาวบ้านเดินตัดไร่ไปในทิศทางเดิมเรื่อย ๆ จนพบกับไร่เก่าและเมื่อเห็นว่เส้นทางขึ้นภูเขาเปลี่ยนจากหน้าผาตัดไปเป็นทางดินลาดชันจึงเริ่มเดินขึ้นไปได้ (เปรียบเทียบกับแผนที่ทางทหารทางขึ้นนี้อยู่ทางด้านตะวันตกของภูเขา ทางขึ้นที่ง่ายที่สุดนี้ก็ยังค่อนข้างลำบากเพราะทางดินชันแต่ก็ปลอดภัยกว่าปีนขึ้นไปตามหน้าผาหินปูน ช่วงท้ายของเส้นทางนี้จำเป็นต้องปีนก้อนหินปูนเล็กน้อยจึงถึงยอดเขาใช้เวลาในการปีนตั้งแต่ขึ้นเขาประมาณ 40-60 นาที

ลักษณะที่ตั้ง

ภูเขาหินปูนลูกโดดมียอดแหลมด้านตะวันออกติดกับลำน้ำห้วยแห้ง ซึ่งอยู่ในเขตภูมิประเทศแบบคาร์สต์ทางด้านตะวันตกของลำน้ำวาง ซึ่งมีภูเขาหินปูนรวมทั้งหลุมยุบกระจายอยู่ทั่วไป โดยรอบของภูเขาถูกปรับเป็นพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งน้ำที่อยู่ใกล้ที่สุดคือลำน้ำห้วยแห้งห่างออกไปประมาณ 150-200 เมตร และลำน้ำวางประมาณ 500 เมตร

ส่วนของยอดแหลมนี้เองที่พบว่าเป็นที่ราบขนาดเล็กที่มีก้อนหินปูนหลากหลายขนาดกระจายอยู่ตลอดทั้งยอดเขา การสำรวจที่ทำในช่วงฤดูฝนที่มีวัชพืชคลุมดินอยู่มากทำให้ยากต่อการบันทึกการกระจายตัว และลักษณะของพื้นที่บนยอดเขาอยู่พอสมควร สังคมพืชที่พบบนยอดเขาเป็นป่าเบญจพรรณ ในอดีตพื้นที่นี้ชาวบ้านมักจะขึ้นมาตามลำเลียงผาที่ขึ้นมาพักอาศัยอยู่บนยอดเขา ขณะทำการสำรวจยังพบมูลของเลี้ยงผาจำนวนมากกองอยู่ในช่องหินช่วงหนึ่ง แต่ในปัจจุบันเลี้ยงผาได้อพยพหนีออกจากพื้นที่นี้เข้าไปอยู่ในเขตอื่นจนหมดแล้ว การขึ้นมาใช้พื้นที่ของชาวบ้านปัจจุบันจึงพบเพียงร่องรอยขึ้นมาตัดต้นไม้ไปใช้งานเท่านั้น

สภาพแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีเป็นที่ราบบนยอดเขาซึ่งพบโบราณวัตถุกระจายอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในการสำรวจเบื้องต้นครั้งนี้พบจำนวนกลุ่มโบราณวัตถุได้กว่า 20 แห่ง อยู่ในพื้นที่ลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ราบบนยอดเขา ไล่ลงมาและมีบางกลุ่มที่อยู่ในที่ลาดชันอันเป็นเส้นทางเดินลงไปสู่ตีนเขา จุดสังเกตที่ชัดเจนมากคือการกระจายตัวของกลุ่มโบราณวัตถุที่มักจะพบอยู่บนพื้นดินซึ่งมีลักษณะค่อนข้างราบเรียบระหว่างก้อนหิน และบริเวณนั้นดินมักจะเป็นดินค่อนข้างร่วนไม่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้น ไม่มีก้อนหินปูน สิ่งที่พบร่วมกันในแต่ละกองคือเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เครื่องมือหินกะเทาะ และมักจะพบเศษหินจากภูเขาเองแตกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ขนาดเฉลี่ยประมาณ 1 เซนติเมตรหรือ

มากกว่านั้นกองรวมกันจึงทำให้เห็นชัดเจนขึ้น ขนาดของเศษภาชนะดินเผาที่พบก็แตกเป็นชิ้นเล็ก ๆ จำนวนมาก เช่นเดียวกัน

ข้อสังเกต/ข้อเสนอแนะ:

1.การกำหนดประเภทของแหล่งโบราณคดีในเบื้องต้นนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการฝังศพของมนุษย์ในอดีต เนื่องจากการกระจายตัวของโบราณวัตถุที่มีลักษณะเป็นกลุ่ม ๆ อย่างชัดเจน และพื้นที่ที่พบโบราณวัตถุนั้นเป็นที่ราบเรียบและดินร่วนซุยอย่างชัดเจน ถ้าหากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยชั่วคราวของกลุ่มคนที่ใช้ภาชนะดินเผาแล้ว ร่องรอยที่พบอย่างน้อยควรมีเค้าถ่านของกองไฟร่วมอยู่บ้าง และลักษณะการแตกของเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินอันแตกละเอียดคล้ายกับการทุบหรือตีมากกว่าจะถูกทิ้งไว้ ซึ่งคล้ายกับคติในการอุทิศของให้กับผู้ตายในกลุ่มชาติพันธุ์ปัจจุบันหลาย ๆ กลุ่ม

2.แหล่งโบราณคดีแห่งนี้อาจมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนเจ้าของแหล่งโบราณคดีในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่พบหลักฐานการใช้เครื่องมือหินร่วมกับภาชนะดินเผาเนื้อดิน ที่มีกระจายอยู่ในเขตหมู่บ้านถ้ำลอดปัจจุบัน เช่น แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด (จากการขุดค้นของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ) และแหล่งโบราณคดีหุบเขาไกล่ค้อยแสง (ซึ่งเพิ่งทำการสำรวจพบในช่วงเดียวกันนี้) ซึ่งการตรวจพิสูจน์จำเป็นต้องมีการขุดทดสอบหรือใช้เครื่องมือเจาะดินเพื่อตรวจสอบชั้นดินเบื้องล่าง ส่วนความสัมพันธ์ของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ นั้นสามารถตรวจสอบโดยวิธีการศึกษาสไลวาร์ธนา (Thin Section)



รูปที่ ข.2-1 ภูเขาที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี



รูปที่ ข.2-2 และ ข.2-3 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และ
เครื่องมือหินกะเทาะ (สะเก็ดหิน) ที่พบใน
แหล่งโบราณคดี



รูปที่ ข.2-4 ขณะสำรวจขณะทำการวัดและสำรวจผิวดินบริเวณที่พบโบราณวัตถุ

ภาคผนวก ข.3

แหล่งโบราณคดีถ้ำคอยขุนนะ#1 (หรือถ้ำ Big Knob)

หมายเลขแหล่งโบราณคดี 3103* (3/2548)

วันที่สำรวจ/ครั้งที่สำรวจ : 22 ก.ค.2548 / ครั้งที่ 1

คณะสำรวจ : อุดมลักษณ์ สุนทรภูมิล เชิดศักดิ์ ตรียาภิวัฒน์ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ชลวิทย์ ทองเจริญชัยกิจ และอดิศักดิ์ โรจน์เกษตรสิน (คนนำทาง)

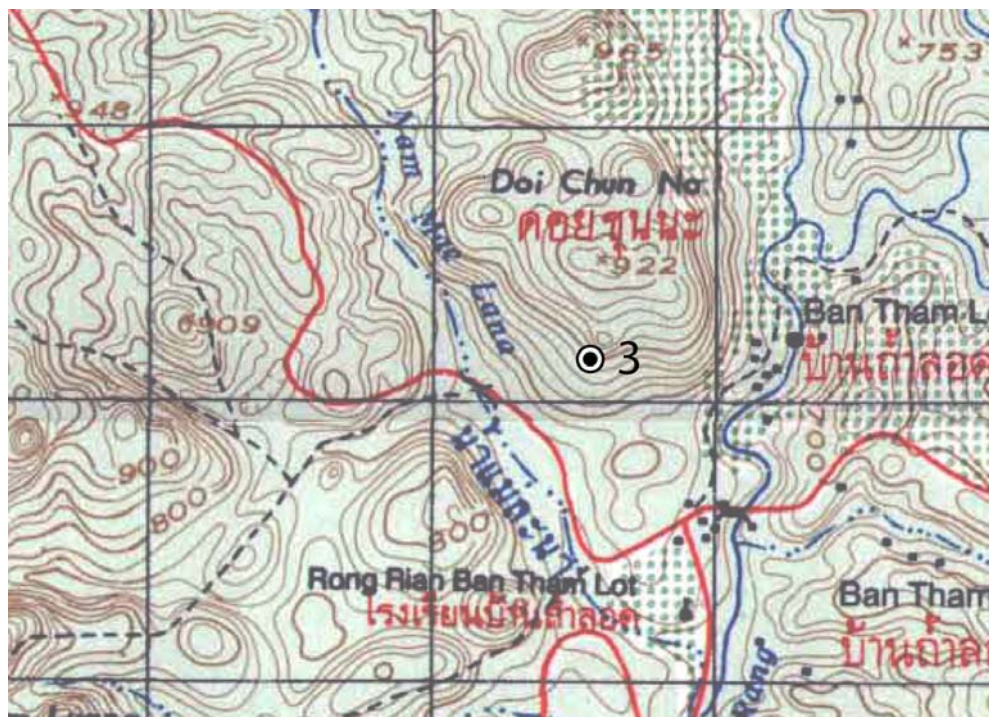
พิกัดทางภูมิศาสตร์ : 47Q MB 245 652 (เนื่องจากไม่สามารถใช้ GPS. กำหนดตำแหน่งได้เพราะไม่มีสัญญาณบริเวณปากถ้ำจึงต้องใช้วิธีการกำหนดตำแหน่งเองจากแผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000)

ระดับความสูง : 840 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ขนาดของแหล่งโบราณคดี : เนื่องจากเป็นถ้ำในวัฒนธรรมโลงไม้ คูรายละเอียดในแผนผัง

สถานที่ตั้ง : บ.ถ้ำลอด ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

อายุสมัย : ก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมโลงไม้ (ยุคโลหะ)



แผนที่ ข.3-1 แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดีถ้ำคอยขุนนะ#1

* อ้างอิงกับหมายเลขแหล่งโบราณคดีในโครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 2 แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เคยได้รับการสำรวจมาแล้วเพียงแต่ไม่มีข้อมูลรายละเอียดของแหล่งโบราณคดี รวมทั้งยังไม่เคยมีการทำแผนผังถ้ำมาก่อน

โบราณวัตถุที่พบ: เศษภาชนะดินเผาดิน ลูกปัดดินเผาขนาดใหญ่ (อย่างที่นักโบราณคดีบางท่านเรียกว่าตุ้มถ่วงแห) ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ และโลงไม้

ปริมาณโบราณวัตถุ : เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน > 10 ชิ้น

เครื่องมือหินกะเทาะ > 10 ชิ้น

ลูกปัดดินเผาขนาดใหญ่ 1 ชิ้น

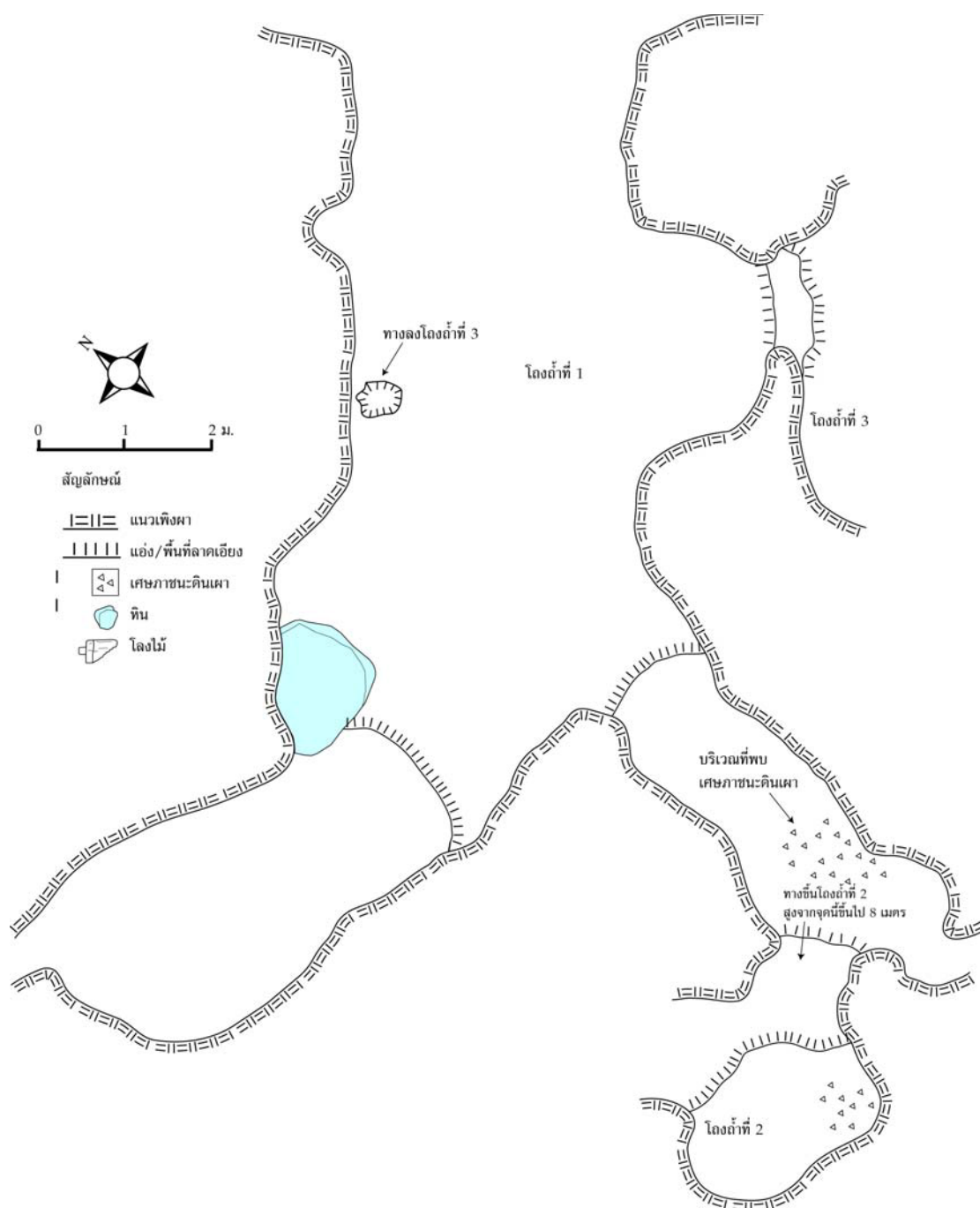
ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ > 10 ชิ้น

โลงไม้ 1 โลง (แต่ปรากฏชิ้นส่วนโลงที่ชัดเจนเพียง 1 ฝา)

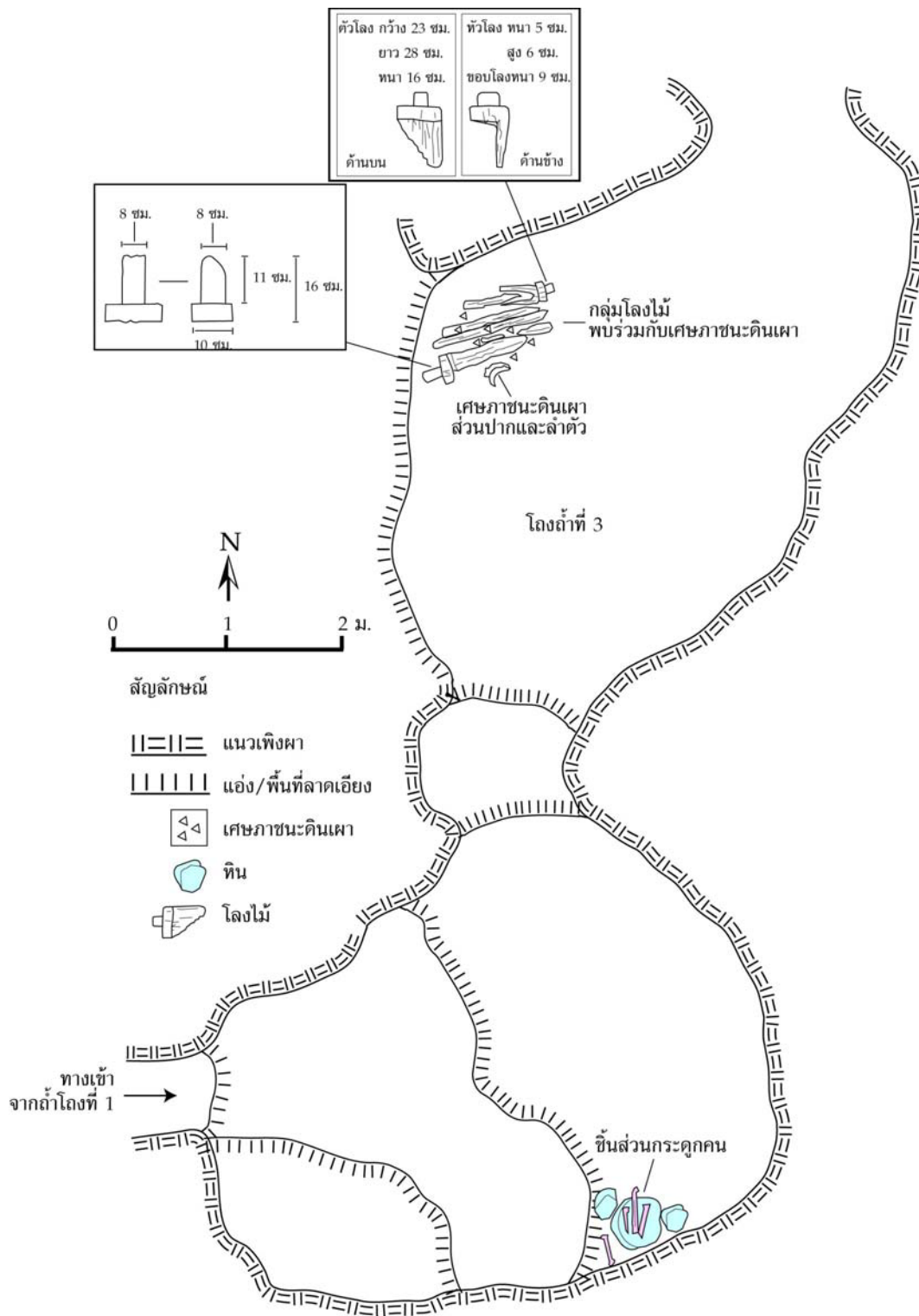
ประเภทแหล่งโบราณคดี : แหล่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมศพ



รูปที่ ข.3-1 คณะสำรวจพักอยู่บริเวณถ้ำโลงที่ 1



แผนผังที่ ข.3-1 แผนผังจัดอยุ่ชุนนะ#1 โถงอำหมายเลข 1

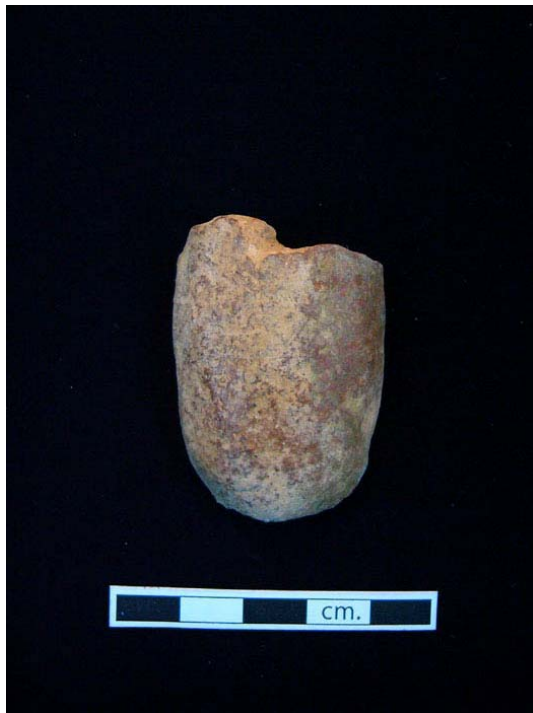


แผนผังที่ ข.3-2 แผนผังถ้ำคอยขุนนะ#3 โถงถ้ำหมายเลข 3

รูปที่ ข.3-2 โถงถ้ำหมายเลข 1



รูปที่ ข.3-3 โบราณวัตถุที่พบในโถงถ้ำ
หมายเลข 3



รูปที่ ข.3-4 และ ข.3-5 ลูกปัดดินเผาขนาดใหญ่ และเศษภาชนะดินเผาดินจากแหล่งโบราณคดี

เส้นทางการเดินทางสู่แหล่ง

จากหมู่บ้านถ้ำลอด (บ้านเหนือ) เดินไปตามทางถนนที่มุ่งไปทางหมู่บ้านถ้ำลอดเก่า ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านปัจจุบัน ทางด้านซ้ายมือจะเป็นภูเขาหินปูนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คอยซุนนะ” เดินตัดเข้าทางซ้ายมือเมื่อเห็นช่องเขาเล็ก ๆ จะพบทางดินเล็ก ๆ ที่ทอดขึ้นสู่เขาซุนนะซึ่งเป็นทางเดินที่ชาวบ้านใช้เดินอยู่เป็นประจำ ใช้เวลาเดินจากดินเขาขึ้นไปสู่ต้นเขาด้านบนประมาณ 40 นาที สันเขาที่วุ่นวายหากเดินตรงไปเรื่อย ๆ ก็เป็นทางเดินลงไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ถ้าเลี้ยวขวาจะขึ้นไปสู่ยอดของคอยซุนนะซึ่งเป็นยอดภูเขาปกคลุมด้วยดินเป็นส่วนใหญ่ ส่วนแหล่งโบราณคดีคอยซุนนะนี้ต้องเดินแยกไปทางซ้ายมือซึ่งมีจุดสังเกตที่ชัดเจนเป็นยอดเขาหินปูนทางขึ้นต้องปีนไปทางหน้าผาหินปูน สลับกับชันพักซึ่งเป็นดินร่วน เดินตามทางชาวบ้านไปเรื่อย ๆ ซึ่งลัดเลาะไปตามภูเขาออกไปทางด้านทิศตะวันตก (ถ้าหากมองดูจากด้านนอกถ้ำคอยซุนนะอยู่บริเวณที่เป็นยอดภูเขาหินปูนที่โผล่ขึ้นจากด้านข้างของคอยลูกใหญ่) ปากถ้ำมีลักษณะเป็นปากถ้ำที่ทรงขึ้นค่อนข้างใหญ่ เมื่อเดินลงไปในถ้ำแล้วจะพบโพรงเล็ก ๆ ขนาดที่คลานผ่านไปได้เข้าไปในช่องนี้แล้วจะพบกับปากถ้ำอีกด้านหนึ่งซึ่งต่อเนื่องกับถ้ำที่เป็นถ้ำผีแมน

ลักษณะที่ตั้ง

อยู่บนหน้าผาของภูเขาหินปูนลูกโดดในเขตภูมิประเทศแบบหินปูน (Karst) ตั้งอยู่ระหว่างลำน้ำ 2 สาย ทางด้านตะวันออกจดน้ำลำ และทางด้านตะวันตกติดน้ำห้วยแห้ง และเนื่องจากภูเขาสูงนี้มีขนาดใหญ่มากสำหรับพื้นที่แถบนี้จึงทำให้กลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านมักจะขึ้นมาเก็บหาของป่าอยู่เป็นประจำ เช่น เห็ดในบางฤดูกาล ต้นไม้สัก และสัตว์ป่าขนาดเล็ก เป็นต้น

สภาพแหล่งโบราณคดี

ถ้ำนี้อยู่บนภูเขาหินปูนมีโพรงติดต่อกันไปหลายโง่งในการสำรวจจึงแบ่งออกเป็นโง่ง (Chamber) จำนวน 3 โง่งด้วยกัน คือ โง่งที่ 1 (Chamber 1) เป็นปากถ้ำด้านที่เดินทะลุจากโง่งทางเข้า โง่งแห่งนี้พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินที่พบว่ามียุขที่หลายหลายแต่มีสภาพถูกหินปูนเคลือบทับผิวด้านนอกอยู่เกือบทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนกระดูกที่สันนิษฐานว่าอาจเป็นของมนุษย์ และชิ้นส่วนของลูกปัดดินเผาขนาดใหญ่ สภาพของบริเวณที่พบโบราณวัตถุนี้เป็นโพรงเล็ก ๆ ที่ต่อเนื่องมาจากปากถ้ำบริเวณพื้นถ้ำมีก้อนหินปูนที่สภาพแตกหักกองรวมอยู่กับโบราณวัตถุ และด้วยสภาพของโบราณวัตถุที่ถูกหินปูนเคลือบไว้เป็นส่วนใหญ่จึงค่อนข้างแข็งและมองไม่เห็นพื้นผิวที่แท้จริงจึงทำให้ยากต่อการแยกแยะโบราณวัตถุออกจากก้อนหินปูนในขณะที่ทำการสำรวจ

โง่งที่ 2 (Chamber 2) อยู่เหนือขึ้นไปจากโง่ง 1 ในตำแหน่งที่ตรงกันทางขึ้นสู่โง่ง 2 ที่ง่ายที่สุดคือขึ้นทางด้านโพรงที่พบกลุ่มโบราณวัตถุในโง่ง 1 ลักษณะของโง่งนี้เป็นโพรงน้ำเก่าที่ไม่กว้างมากสุดปลายของโง่งพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายเชือกทาบธรรมดาแบบที่มักจะพบในถ้ำผีแมนอยู่กลุ่มหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชิ้นส่วนของภาชนะใบเดียวกัน ผู้วิจัยได้เก็บโบราณวัตถุจากโง่งหมายเลข 1 และ 2 กลับมาทำการวิเคราะห์ที่สำนักงานชั่วคราวถ้ำลอดเพื่อทำการเปรียบเทียบรูปแบบกับแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นใกล้เคียง

โง่งที่ 3 (Chamber 3) มีขนาดใหญ่ที่สุดสามารถมองเห็นได้จากโง่ง 1 เพียงแต่ไม่สามารถลงไปทางที่เห็นได้เนื่องจากเป็นผนังสูงชันไม่มีที่เกาะ ทางเข้าจริง ๆ อยู่ในโง่ง 1 เช่นกันแต่เป็นช่องรูสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ขนาดพอตัวมีลักษณะทางเงยขึ้น ดังนั้นเมื่อมองจากโง่ง 1 จะพบช่องลึกที่พื้นถ้ำซึ่งเป็นทางเข้า สามารถเข้าได้ทีละ 1 คน แต่ต้องอาศัยความระมัดระวังเป็นอย่างมาก ระหว่างทางที่ลงไปจะพบกับชันพักซึ่งเป็นหลืบถ้ำเป็นระยะ ที่บริเวณชันเหล่านี้เองที่พบเศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบธรรมดา ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ที่มีลักษณะถูกก้อนหินปูนทับอยู่ และชันพักสุดท้ายก่อนลงสู่พื้นถ้ำนี้เองพบเศษโลงไม้ นับได้เพียง 1 โลง (มีหัวโลง 2 หัว) แต่ไม่เหลือสภาพของโลงไม้แล้ว หัวโลงที่พบทั้ง 2 หัวมีรูปแบบที่แตกต่างกันแยกได้เป็นรูปแบบ 6C และอีกหัวหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นเหลี่ยมมากกว่านั้นยังไม่สามารถกำหนดรูปแบบได้เพราะไม่เคยแบ่งไว้ ดังนั้นจึงต้องรอการแยกรูปแบบเพื่อให้ชื่ออีกครั้งหนึ่ง* จากโง่ง 3 มีช่องเล็ก ๆ ที่สามารถคลานลอดผ่านออกไปสู่ปากถ้ำอีกถ้ำหนึ่งได้อีกจากปากถ้ำด้านนั้นพบว่าทะลุติดต่อกับเส้นทางเดินของชาวบ้านที่เลาะเลียบภูเขาหินปูนเช่นกัน ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าทางเข้าถ้ำแห่งนี้มีทางเข้าได้ 3 ทางเพราะพบปากถ้ำทั้งหมด 3 แห่งด้วยกันแต่ละแห่งอยู่ในระดับความสูงที่แตกต่างกันแต่ยังคงอยู่ในภูเขาหินปูนลูกเดียวกัน

สภาพของโง่ง 3 นี้ มีร่องรอยถูกรบกวนโดยมนุษย์โดยพบว่าโบราณวัตถุถูกนำมาวางกองรวมกันไว้ และโลงไม้ดังกล่าวก็อาจถูกรื้อทำลายโดยมนุษย์ที่เข้ามาภายหลังนี้ด้วยเช่นกัน ในการสำรวจผู้วิจัยไม่ได้เก็บโบราณวัตถุจากโง่ง 3 มาทำการวิเคราะห์เลยเนื่องจากเห็นว่าโบราณวัตถุมีจำนวนมาก และชิ้นส่วนกระดูกของมนุษย์ที่พบมากนี้สมควรที่จะให้ผู้เชี่ยวชาญในการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์ได้มาเห็นสภาพที่อยู่ในถ้ำเสียก่อน เมื่อกลับมาตรวจสอบข้อมูลรายงานการสำรวจที่โครงการโบราณคดีเคยสำรวจไว้แล้วพบว่าเคยมีการเก็บโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินลายเชือกทาบจากโง่ง 3 กลับไปศึกษาวิเคราะห์มาก่อนแล้วบางส่วน

* ให้รูปแบบหัวโลงโดยเชดศักดิ์ ตรียาภิวัฒน์

ข้อสังเกต/ข้อเสนอแนะ:

1. เศษภาชนะดินเผาหลายชิ้นที่พบจาก โถง 2 มีเนื้อดินที่หยาบกว่าเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมโลงไม้ที่พบแห่งอื่น ๆ แต่กลับคล้ายกับเศษภาชนะดินเผาที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในเขตหมู่บ้านถ้ำลอด จึงตั้งเป็นข้อสังเกตว่าลักษณะของเนื้อดินดังกล่าวอาจเป็นลักษณะพิเศษของวัตถุที่หาได้จากบริเวณแถบนี้ หรืออาจจะหาหินเนื้อละเอียดในการทำหม้อได้ยากกว่า

2. เมื่อเปรียบเทียบ โลงไม้ที่พบในแหล่งโบราณคดีมีเพียง 1 โลงใน โถง 3 กับปริมาณและความหลากหลายของภาชนะดินเผาที่พบในแหล่งแสดงให้เห็นถึงนัยยะบางอย่างที่อาจจะตีความได้ถึงความสำคัญของโลงไม้ ช่วงเวลาหลายช่วงเวลา และข้อสังเกตในท้ายที่สุดคือตำแหน่งที่พบภาชนะดินเผาใน โถง 1 และ 2 ซึ่งไม่มีร่องรอยของโลงไม้ หมายความว่ามีการใช้พื้นที่อื่นที่นอกเหนือจากพื้นที่ที่มีการวางโลงไม้ด้วยเช่นกัน

ภาคผนวก ข.4

แหล่งโบราณคดีโบราณสถานดอยแสง

หมายเลขแหล่งโบราณคดี 3104* (4/2548)

วันที่สำรวจ/ครั้งที่สำรวจ : 27 ก.ค.2548 / ครั้งที่ 1

คณะสำรวจ : อุดมลักษณ์ สุนทรกุล พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ชลวิทย์ ทองเจริญชัยกิจ และอดิศักดิ์ โรจน์เกียรติสิน (คนนำทาง)

พิกัดทางภูมิศาสตร์ : 47Q 0424218 2162609

ระดับความสูง : 797 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ขนาดของแหล่งโบราณคดี: ประมาณ 200 ตารางเมตร

สถานที่ตั้ง : บ.ถ้ำลอด ต.ถ้ำลอด อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

อายุสมัย : สมัยประวัติศาสตร์ช่วงวัฒนธรรมล้านนา

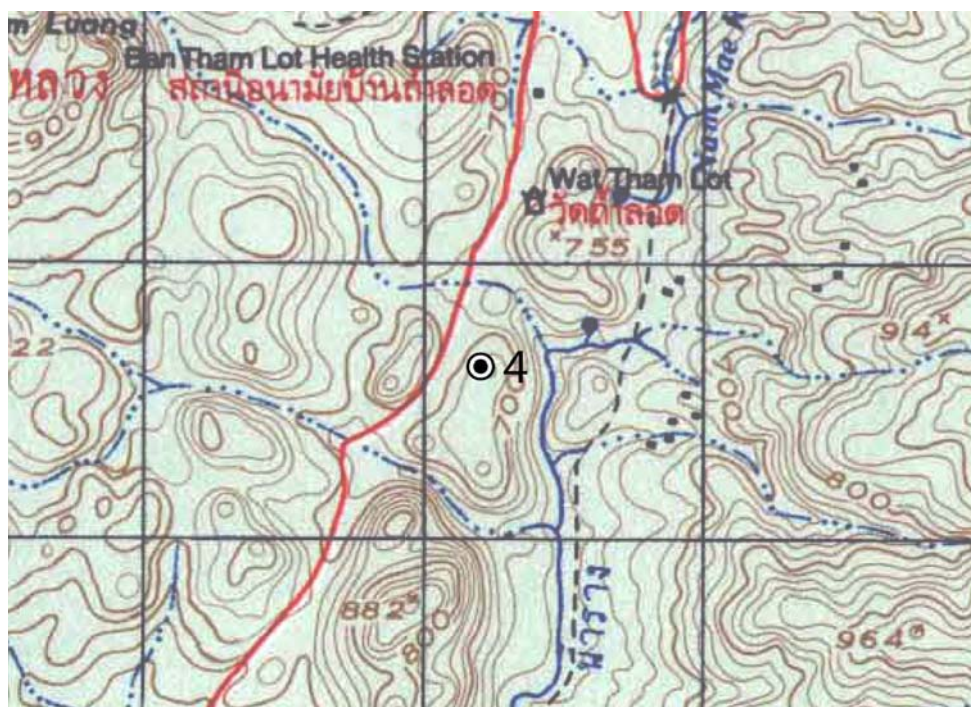
โบราณวัตถุที่พบ: ก้อนอิฐ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน และเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสีน้ำตาล

ปริมาณโบราณวัตถุ : เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน > 10 ชิ้น

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง < 10 ชิ้น

ก้อนอิฐ > 10 ก้อน

ประเภทแหล่งโบราณคดี : แหล่งโบราณสถาน



แผนที่ ข.4-1 แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณสถานดอยแสง

* อ้างอิงกับหมายเลขแหล่งโบราณคดีใน โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 2

เส้นทางการเดินทางสู่แหล่ง

ออกจากหมู่บ้านถ้ำลอดตามถนนคอนกรีตมุ่งหน้าไปทางตัวอำเภอปางมะผ้า (บ้านสบป่อง) ประมาณ 1 กิโลเมตร จะพบกับภูเขาหินปูนขนาดเล็กอยู่ทางขวามือติดกับถนนใหญ่ และจะเห็นมีโพรงถ้ำเล็ก ๆ อยู่ในระดับใกล้เคียงกับพื้นถนนมาก ส่วนทางด้านซ้ายมือจะเห็นเป็นช่องเขาและมีทางเดินเล็ก ๆ ทอดขึ้นสู่ภูเขาหินปูนที่ตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับภูเขาหินปูนลูกทางขวามือที่สังเกตเห็นแต่แรก

เดินตัดลงจากถนนคอนกรีตเข้าทางด้านซ้ายมือซึ่งมีเส้นทางเดินเล็ก ๆ ขึ้นสู่ภูเขาหินปูนที่เห็นอยู่ตรงหน้า พยายามตัดขึ้นทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของภูเขาซึ่งเป็นทางลาดขึ้นง่ายกว่าด้านติดถนนซึ่งเป็นหน้าผาสูงชัน ก่อนจะถึงยอดเขามีช่องเขาหินปูนที่สามารถไต่ขึ้นไปตามช่องดังกล่าวจะง่ายกว่าด้านอื่น

ลักษณะที่ตั้ง

เป็นภูเขาหินปูนลูกโดดประกอบด้วยยอดเขาจำนวน 3 ยอด ยอดทางด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งของร่องรอยโบราณสถาน ทางด้านตะวันออกของภูเขาคิดลำน้ำวางใกล้กับปากทางน้ำออกของถ้ำลอด ซึ่งพบร่องรอยของโบราณสถานก่อด้วยอิฐ (โบราณสถานค่ายป่าไม้) สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงสมัยเดียวกัน ทางด้านเหนือและทิศใต้ ขนาบด้วยร่องน้ำเฉพาะฤดูกาลที่ไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำวาง

สภาพแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีถูกรบกวนจากการลักลอบขุดจนไม่เหลือรูปร่างเดิมของโบราณสถานแล้วนอกจากเศษกองอิฐที่กระจายอยู่ทั่วไปและมีคนนำมาวางกองเรียงไว้รวมกัน บริเวณใกล้เคียงพบเศษภาชนะดินเผาทั้งเนื้อดินและเนื้อแกร่งสภาพแตกหักกองรวมกันอยู่ พื้นที่ที่ยอดเขาซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของโบราณสถานพบร่องรอยของหลุมลักลอบขุดหลายหลุมเป็นลักษณะของการพยายามเจาะคูบริเวณพื้นหินด้านล่างเพื่อหาสิ่งของมีค่า เนื่องจากเคยมีชาวบ้านมาขุดพบสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นอัญมณีหลายชิ้น จากคำบอกเล่าของชาวบ้านบางคนที่ยังทันได้เห็นรูปร่างของโบราณสถานก่อนที่จะถูกทำลายลงว่าตัวอาคารมองเห็นรูปทรงไม่ชัดรู้เพียงแต่ก่อด้วยอิฐและคงจะทาสีทึบไปตามกาลเวลาโดยรอบของอาคารมีรั้วที่เหมือนกับใช้เหล็กปักกันไว้โดยรอบ (สัมภาษณ์นายปานจุง จิตกุล ภัทรวงศ์ อายุ 52 ปี ชาวบ้านหมู่บ้านถ้ำลอด)

ข้อสังเกต/ข้อเสนอแนะ:

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสีน้ำตาลที่พบในแหล่งโบราณสถานมีลักษณะคล้ายกับเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งที่เคยพบบริเวณโบราณสถานบ้านถ้ำลอดและแสนคำลือ ทำให้ต้องตรวจสอบต่อไปว่าโบราณสถานทั้ง 3 กลุ่มอาจเกิดร่วมสมัยกันหรือไม่ ในการสันนิษฐานเบื้องต้นผู้วิจัยคาดว่าควรอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน